Ч. VII—VIII. Ціна зол. 2·40.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1930

VII - VIII

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 7—8. * ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ * 1930

Леонід Перфецький Візд до Києва 31.VIII. 1919 р.

На Софійській площі

Уот Уітман

Бийте, бийте, барабани!

Переклав *М. Рудницький*

Бийте, бийте, барабани! — дуйте, дуйте, дужі сурми!
Через вікна — через двері — невблаганно, гей, влітайте
У величну тишу церкви, розсівайте її збори,
І до школи в час науки;
Нареченому не дайте в затишку при нареченій — бути нині з нею щасним,
Не давайте, гей, спокою мирному ви рільникові, при сівбі він чи при плузі,
Так скажено, барабани, бийте, бийте та лунайте — а ви, сурми, грайте гостро.

* * *

Бийте, бийте, барабани! — дуйте, дуйте дужі сурми!
Над міською метушнею — вулицею, коліс скрипом;
По хатах готові ліжка в ніч чекають вже на сонних, сонні в них не будуть спати,
Ні купці в день купувати — а маклери й спекулянти чи поведуть далі діло?
Чи промовці ще промовлять? а співці стрібують співу?
А правник чи встане в суді, щоб ще справи боронити?
Гомоніть-же барабани, швидше, дужче — а ви сурми загудіть ще більше дико.

* * *

Бийте, бийте, барабани — загудіть-же дужі сурми!
Припиніть усі балачки — покладіть-же край докорам,
І не слухайте ні трохи боягузів ні слізливих, — ні молючих ви не чуйте,
І не слухайте старого, що благає молодого,
Заглушіть діточий голос і зацитькування мами,
Щоб здрігнувся мрець на ношах перед похоронним возом,
Заревіть з такою міцю, гей, страшенні барабани — з таким шумом грайте сурми.

Київ наш!

Написав *Р. Купчинський*

Рушили, як рухає снігозвал у горах, як рухає крига на ріках. Ще перед хвилею і сніг непорушно лежав на збочі, ще ріка нечутко плила під склепінням леду, а прийшов час і — прорвалася гать.

Шумить, гуде і вихрить снігозвал, вікові ялиці з корінням рве, передвічні камінюки видирає і котиться в сизу далечінь долини.

Тріщить ледяна клітка, вода виходить на верх, хвиля за хвилею в запори бє, розвалює, розбиває, кришить і несеться як кара божа: ненадійно, нестримно, невідклично.

Ще перед хвилею Галицька Армія перейшла на східний беріг Збруча, Наддніпрянська Армія готовилась переходити на західний і нараз — прорвалася гать.

Обидві Армії рука об руку, плече о плече, рушили до наступу на Київ.

Ненадійно, нестримно, невідклично...

Як божа кара...

Пішли в тріски всі запори, всі застави, всі заборола ворогів.

І врешті ясний могутний тон по всіх закутках рідної землі і далеко поза нею: „Київ наш!“

Немовби хтось всесильний зробив з небесної бані дзвін, розколихав його і вдарив. А серце того дзвона викував із сердець усіх тих, що чули і бачили по рідньому...

Хто цього дня не чув і не бачив, той тяжко скривджений долею. Цілі століття ждав народ на цю хвилю. В молитвах вимолював її, у піснях виспівував, у пророцтвах відгадував. Прийшла вона нарешті, як ясний херувим і позолотила нам душі, закопчені невдачами, забрукані незгодинами, намулені зневірою. Розсвітлила нам далекі обрії, що досі скривалися в мряці непевности і здогадів. Дала нам довіря до себе і віру в велику будуччину народу.

Галицька Армія, що в подертих черевиках перейшла Збруч, дійшла до Київа боса але побідна, обдерта але здисциплінована, скровавлена, але бадьора, з ореолом геройства замісць шоломів.

Наддніпрянська Армія, що змагалася весь час не тільки із навалою північних полчищ, але й з анархією отаманщини, ворожістю міста і байдужістю села, дійшла під Київ здорова й обновлена, блиснувши перначем великого подвигу перед очима неслухняних, неприхильних і байдужих.

Через Київ до Львова! — лунало по галицьких полках.

Через Київ до самостійности! — гомоніло по наддніпрянських.

Зливалися ці два гомони в один, ясний і недвозначний: „Київ наш!“...

А той гомін орлом летів під небо, килимом стелився по землі і чинив з наших грудей церкву, повну великодної радости.

В річницю смерти полк. Дмитра Вітовського

(8 липня 1919)

Написав *Л. Лепкий*

Дня 8. липня 1919 року знайдено під Ратібором на пруському Шлеську рештки літака, а між ними останки тіла полк. Дмитра Вітовського, першого секретаря Війсь. Справ З. У. Н. Р.

Жахлива вістка про цю подію, коли дійшла до відома галицького вояцтва, пройняла його дрожю від болю і гірких почувань. Це був ще один удар незавидної долі, що напосілась у тодішні часи на У. Г. А., щоб до решти батожити її безпощадно. Армія, втомлена боями, зломана важкими переживаннями, була у відвороті, відступаючи у безнадії за Збруч у невідоме, а тут ще один удар — смерть Вітовського....

Яка була причина цеї катастрофи, ще й досі невияснено. Полк. Вітовський згинув такою смертю, як і перший чеський міністр війни, визначний чеський діяч ґен. Штефанік.

Дивні дива діються часами. Летуни боєвими літаками літають мов орли під облаками і з цих жахливих страхіть повітряних боїв виходять ціло. А тут смерть ненадійна у перелеті...

Полк. Вітовський вертав тоді з мирової делеґації з Парижа і хотів найскорше дістатися до Армії. Переїзд через Чехи, Мадярщину, Румунію був з ріжних причин неможливий. І через прибалтийські краї та Росію не можна було дістатися, хочаби тому, що Україна була у війні з большевиками. Залишалася одна дорога, а саме — літаком, яку і мусів вибрати полк. Вітовський.

Полк. Дмитро Вітовський, перший Секретар Війсь. Справ З.У.Н.Р.

Літак був типу великих літаків німецького т-ва повітряної, перевозової фльоти — випосажений в найкращі технічні засоби, в крила довжини 43 м., 5 моторів у силі 260 коней, з поміщенням на чотири тисячі кґ. вантажу. На літаку крім полк. Вітовського та його адютанта чет. Чучмана їхали ще ком. літака Олєрав, машиністи Біндерфайн і Покранд, пільоти Вернер і Тені та моторовий Лєфлєр.

Коли біля 9-тої год. ранку літак перелітав понад річку Руда, в далекій висоті почувся нечайний вибух і літак у виді огненної кулі почав спадати вниз; за ним потягнулась тільки струйка чорного диму, як у хвості комети. Очевидці бачили, як одна особа вискочила з горіючого літака в апараті для спаду, але апарат не відчинився.

Коли позбігались місцеві люди, то на землі дотлівало вже румовище літака, а серед нього вісім трупів. Горів і вантаж — документи та гроші, які везено для державної скарбниці. Українські гроші друкувалися тоді загранецею в Німеччині і їх перевожено літаками. Останки недопалених документів забрали представники німецької влади, що явились негайно на місці катастрофи. Рештки недогорених трупів також спрятано, а тіла полк. Вітовського та чет. Чучмана перевезено окремо зпершу до Бреслава, а потім до Берліна.

Так згинув перший Секретар Війсь. Справ З.У.Н.Р., один з найкращих старшин У.Г.А., провідник стрілецтва, улюблений та шанований всім вояцтвом.

Полк. Дмитро Вітовський ур. 1887 р. в селі Медусі під Галичем, а рід його виводився з дрібної шляхти. По скінченню сільської школи перейшов до ґім. в Станиславові, де зформувався його національний світогляд, зокрема в самоосвітнім гуртку Українців, ґімназистів та семинаристів, до якого належали крім Вітовського ще Євшан-Федюшка, Євген Стебновський, Ростислав Заклинський та інші. Вітовський був головою цього гуртка, в якому зєднав собі загальну приязнь, любов та пошану. Вже тоді виявив Він небуденний літературний хист — почав писати вірші та прозові нариси під псевдонімом Гнат Бурян. Його палка вдача, вроджена тонкість в поведінці з товаришами, притому великий розмах і бесідницький талан вже тоді висунули його на чоло ґімназійної молоді та ворожили велике майбутнє.

І пізніше студенцьке життя у Львові позначилось працею Вітовського, який розвинув живу діяльність серед університецької молоді, зокрема підчас змагань за український університет. Перед самою війною працював в адвокацькій канцелярії в Станиславові та приймав живу участь в громадянському життю. Орґа-

нізував Читальні, Січи та Стрілецькі товариства. Між іншим визволення з тюрми М. Січинського це також була Його робота і Його плян.

В 1914 р. Вітовський, як командант сотні У. С. С. проходить стрілецьким шляхом карпацькі гори, а в 1915 р. в часі весняної офензиви перший захоплює Галич, застромлюючи на ратуші колишньої княжої столиці побідний український прапор.

Державний Секретар Військових Справ полк. У.С.С. Дмитро Вітовський з референтами (начальниками відділів). Сидять від ліва: 1) сот. Др. Волод. Бемко, 2) от. Подляшецький, суд. референт, 3) от. Петро Бубела, тов. С.В.С., 4) полк. Дм. Вітовський, С.В.С., 5) от. Др. Ярослав Білас, санітарний референт, 6) от. Др. Никифор Гірняк, мобіліз. реф., 7) сот. Роман Шипайло, артилер. реф., стоять від ліва: 1) четар Др. Нестор Гаморак, пресовий реф., 2) сот. Юліян Буцманюк, залізно-дорожний реф., 3) пор. Сивак, нач. канцелярії, 4) сот. Гриць Герасимович, 5) сот. Бородієвич, ветерин. реф., 6) сот. Семен Маґаляс, муніційний реф., 7) сот. Волод. Тимцюрак, 8) сот. Панчак, персональний реф., 9) проф. Іван Боберський, член пресового бюра.

Сотня Вітовського належала до найкращих частин У. С. С., від неї виходили найкращі стрілецькі думки, що уформлені її командантом упромінювали все Стрілецтво. Тодішний сотник Вітовський був ідеольоґом У. С. С. — в його мозкові кристалізувалися найкращі думки та назрівали великі пляни для визволення Нації. Він був основником Стрілецького Фонду та ініціятором орґану УСС. „Шляхи", що мав оформлювати самостійницьку і державницьку ідею.

1917 р. Вітовський працює з деякими стрільцями на Волині, в Ковельщині, орґанізуючи українське шкільництво. І тут виявив він чималий хист, прикладаючи і до тієї ділянки свою благородну, творчу руку. Щойно нині можна як слід оцінити, скільки на майбутнє варта була ця праця.

Розвал Австрії і день першого падолиста застали Вітовського командантом українських збройних сил в Галичині, першим начальним вождом У.Г.А. По заняттю Львова, а опісля по переформованні армії та зорґанізованні окремих с'кретаріятів полк. Дмитро Вітовський стає першим Секретарем Військ. Справ З.У.Н.Р. — першим міністром війни Галицького Уряду і на тому становищі видержує серед найбільш несприятливих умов аж до останку.

Траґедія під Ратібором тісно вяжеться з пізнішою траґедією У.Г.А. Бо колиб не згинув Вітовський, то хто зна, яка булаби її дальша доля... День 8-го липня 1919 року залишиться повсякчасно в памяті Українського Народу, як пропамятна річниця втрати найкращого сина — залишиться і в памяті всього колишнього Стрілецтва, що з невимовним жалем згадує і згадуватиме найкращого товариша старшину та провідника...

Визвольний відгомін на Лемківщині

Написав *о. Зиновій Флюнт*

Лемківщина, цей гарний куток української землі, була перед війною так затуманена москвофільством, що здавалося, що вона зовсім пропала для української ідеї. Виховувана від довгих літ ріжними аґітаторами в москвофільському дусі, усі надії своєї незавидної долі покладала на могучу Росію. Українці були на Лемківщині дуже слабо зорґанізовані, тому й малий мали вплив на людей. Як де й вони старалися поширити свої часописи та книжки, противники усе знайшли спосіб спараліжувати їх вплив. Притім не перебирали противники в середниках і впоювали в несвідомий народ таку шалену ненависть не лише до української ідеї, але й до самої назви „Україна", що народ по нинішний день не може отрястися від цього дурману!

Правда й те, що Українці зовсім, або дуже мало цікавилися Лемківщиною. Не старалися пізнати цей народ, вплинути на нього, виховати його для української ідеї. Як мало цікавилася наша Галичина Лемківщиною, бачимо і з того, що коли збирано українські землі до новоповсталої Української Республики, за Лемківщину сказано дуже побіжно та неясно! Лемківщина була обсаджена майже виключно москвофільськими священниками і учителями. Українці боялися чомусь поселюватися між Лемками. Їх „відстрашувала" лемківська „бесіда", далека віддаль від Східної Галичини та недоступність гір.

Було лиш кілька діяльніших одиниць, як пок. Яворський в Новому Санчі, Марітчак в Яслі, та пок. о. Ф. Кісільовський в Грабі, які по своїм силам робили освідомлюючу роботу. Але цих робітників було замало. Тому виключний вплив на народ мали москвофіли й вони закріпили в нім свої ідеї. Головною ідеєю було насаджування в селах Лемківщини російського православя, яке мало на меті не лиш розбити українську церкву, але й народ, та ще дужче закріпити нахил людей до всемогучого білого царя!

Прийшла світова війна. Поминувши велике спустошення, яке прийшло з нею, війна зліквідувала почасти москвофільський нахил тутешніх людей. Спритні аґітатори, які усякими способами защіплювали й підтримували москвофільство, благорозумно зникали з овиду. Їх учень, народ, посуджений в державній зраді, опинився по австрійських островах смерти. Богато пішло з відступаючими російськими військами й розбрилося головно по Великій Україні. Там пізнали, що тамошній народ й бесідою й звичаями той сам, що вони, та що Великороси, за яких вони себе тут почували, далекі й відмінні. Вони приглянулися повстанню української держави, деякі працювали в українських установах. Ба, деякі й служили в українських арміях.

Цей рух мусів на них впливати освідомлюючо й, вернувши домів, принесли вони зміну своїх давніших москвофільських поглядів. Також несовісна робота москвофільських проводирів в Росії відсунула їх від так захвалюваного ними „единства" галицького народу з великоруським. Тих, що лишилися в дома, змінили до непізнання російські війська, між якими було богато Українців. Українські салдати, хоча й не дуже свідомі своєї відрубности, всежтаки відчували, що Лемки їм близчі, як їх російські товариші. Їх єднала й бесіда і вдача. Навіть московські команданти робили ріжницю між Лемками, а своїми салдатами. Вони впевняли Лемків, що вони „хахли" такі, як ці „хахли", які служать в їх арміях, що вони зовсім відмінні від великоруських „кацапів". Ці назви, на зазначення ріжниць між обома народами, лишилися ту до нині. Ці „хахли" вчили наших людей українських пісень, між якими пісня „Катерино, вража дочко, що ти учинила"... довго ще співалася молодими Лемками. Вони радше приставали з нашими людьми, як зі своїми воєнними товаришами „кацапами".

Цей вплив українських військових частин російських армій на Лемківщині, та освідомлення наших людей, які повернули з бувшої Росії, не могли не вплинути на те, що давніші москвофільські погляди Лемків маліли та слабли. Лемки стали цікавитися більше українським рухом й мали надію, що Українці ними більше займуться, як досі. Ці надії розвивалися, як світова війна добігала до кінця.

Заключення мира осередними державами з молодою Українською Республикою в Берестю литовськім, було вихідною точкою надій Лемків. В деяких селах Лемківщини відслужено з цеї нагоди урочисті Богослуження. В мому селі зібрано більший даток на справлення на цю память фелону. Народ став вірити, що нова держава візьме бідну й забуту Лемківщину в свою опіку.

І від цеї хвилі Лемківщина задихується від найріжнородніших поголосок, які, то збільшують її надії, то охолоджують її сподівання.

З кінцем жовтня 19 8 р. дочулись Лемки, що цісар Карло видав маніфест, в якому обіцює перебудову Австрії на народні держави. Між іншими має повстати українська держава в Східній Галичині, та що кожний народ має вибрати Національну Раду, якаб поставила свої жадання до держави. Дочулися, що Українці у Львові проголосили самостійну українську державу, обіймаючу цілу територію заселену Українцями, в тім і Лемківщину. І вже в першій половині листопада 1918 розходиться по Лемківщині така „певна" вістка, що українські війська занявши Львів, Стрий, Дрогобич, йдуть на поміч Лемківщині й угорським „Руснакам", одні північною Угорщиною, другі від Сянока.(?) Наводжу цю поголоску як характеристичну для надій Лемків. Завдяки їй в одному селі в ясельському повіті уформовано щось в роді міліції, яка плянувала получитись з наступаючою українською армією.

Покладаючи надію на майбутню поміч, почалась на Лемківщині повінь віч, нарад та сходин, які відбувалися майже в кожному селі. Однак ці наради використали старі аґітатори, які знову зявилися на Лемківщині. Вони, бачучи теперішні симпатії народу до українського руху, порозуміли, що народ, який по муках в Талерґофах і в Росії слушно уважав їх за спричинників його недолі, відвернеться від них. Тому взяли спритно цей рух в свої руки. Зразу йшли спільно в Українцями й удавали їх великих приятелів.

Бо не могли наразі не йти з ними. Народ чув про мозольну боротьбу Українців з Поляками в Східній Галичині, побачив, що давний клич аґітаторів, будьто Українці а Поляки то одно, це злобна їх видумка. А вкінці Українці розтягнули свою новоповсталу державу й на Лемківщину.

Віча почались в Горлицькому повіті. На них жадано зразу, щоби не ділити народ на партії, лиш одним фронтом йти до мети. І здавалося, що народ покине стару дорогу й звернеться зовсім до української ідеї. Та не так склалося. Аґітатори, видячи, що Українці на Лемківщині заслабі, та що нема надії на зміцнення української держави, змінили фронт й цілою силою стали нищити симпатії Лемків до української ідеї. І почали горнути народ до себе старою демаґоґією та новими кличами, що „Українці розбили Росію, що вони лиш про око воюють з Поляками, що вони видали їх до Талерґофів і т. п.“ А щоби здавалос", що вони щось для народу роблять, кинули клич, що Лемківщина не може ніяким правом належати до Польщі.

З повіней віч згадаю за деякі, щоби вказати, як москвофільські аґітатори нищили сподівання Лемків та їх симпатії до української ідеї.

Дня 17. листопада 1918 відбулося інформаційне віче в Святковій, на якому москвоф. аґітатор Собін старався розбити народ, ділячи його на москвофілів і Українців. Коли зібрані звернули йому увагу, що під теперішню пору не порадно вносити роздор в народ, поіритований кричав, що „української держави ані в Росії, ані в Галичині нема, бо усе населення уважає себе русским“. А бачучи спротив, заповів головне віче в Гладишові, де сподівався, що там свою киринну роботу доведе до кінця. 27. XI. 1918 відбулося заповіджене віче в Гладишові, куди Українці Горлицького й Грибівського повітів листовно запросили делеґатів, щоби по можности як найбільше Українців взяло в нім участь. Нажаль було це віче москвофільською демонстрацією. В комітеті були й Українці, яких однак не допущено до слова, а численно зібрані аґітатори ріжного покрою, по славословіях своїх ідей, ухвалили резолюцію того змісту, що Лемківщина не може належати до України, лише до Великої Росії, та що вона має вислати на мирові переговори свого делеґата. В тій цілий мається в кожному селі вибрати по 5 членів, які у всіх справах мають відноситися до „Русскої Ради“ в Гладишові. Повстала т. зв. „Лемковская Республика“! По селах почались вибори згаданих членів, які збирали складки на поїздку делеґата, якого й сама „Русская Рада“ не знала, куди висилати. Заряджено дальше вибір в кожній громаді т. з. „сільського суду“ з 4. членів, які, зложивши в церкві присягу, мали розсуджувати менші проступки громадян і т. д.

Польська влада толерувала зразу віча й зарядження „Русскої Ради“, бо була заслаба та неупорядкована, а до цього сподівалася, що боротьба Українців і москвофілів вийде їй на добро. Однак вже в грудні 1918 р. Польща уже більше стає інтересуватися розполітикованою Лемківщиною, насилає своїх „леґіонерів“ (як звано скарбову сторожу), присилає покликуючі карти до польського війська, жадає вибору ріжних комісій і т. ін.

Міжтим вертають полонені з Росії, які ріжними дорогами через Галичину добиваються домів. Декілька з них було в українському війську, довше служити в нім не хотіли, лише чимскорше утікали домів, приносячи синьо-жовті відзнаки на шапках та найріжнорідніші вісти з перебігу українсько-польської війни..

Народ дочувся дорогою через угорську Україну, що в Станиславові 3. І. 1919 р. проголошено злуку цілої австро-угорської України з Великою Україною. Набрав знову надії, бо до злуки мала належати й Лемківщина, та що поміч молодої держави недалека.

Побачивши те, москвофільські корифеї стали розбиватися за тим, щоби Лемківщину приділено, покищо, до Чехо-Словаччини. По відбуттю тайних сходин „Русская Рада“ рішила вислати з цим бажанням депутацію до Чехів. Про поїздку членів цеї ради ходили ріжні вісти: Чехи принялиб Лемків під свою „високу руку“, як на це пристане Україна, закидали Лемкам байдужність до своєї власної держави. Ба, навіть сам головний делеґат до Чех о. Юрчакевич признав, що президент Чехослов. Республики заявив депутації, „що найліпше булоб, якби Лемки „соєдинились“ з Українцями Східної Галичини“. Говорилось і таке, що Чехи склонні прилучити Лемківщину до своєї республики доти, доки не відбудується Росія! Таке жадання поставила „Русская Рада“ на вічах в Фльоринці, Брунарах п. Грибів, Криниці і других місцевостях.

Польські часописи зняли з цього приводу крик, звертаючи увагу польської влади на цю роботу „poczciwych starorusinów“. В дописі з нового Санча „Intrygi czesko-rosyjskie na Łemkowszczyznie“ краківський Ill. Kurjer, представивши аґітацію старо-русинів за прилученням Лемківщини до Чехо-Словацької Республики при помочі проклямацій чеської влади, поширюваної під заг.: „Hlas ruskeho lidu“, а виданої по чеськи і українськи, жадає, щоби польська влада занялася цею аґітацією, бо „jest rzeczą niesłychaną, aby w państwie naszem sfory najrozmaitszego rodzaju precliczków i czarnosiecińców bezkarnie grasowały po całym Podkarpaciu!“ На чолі старорусько-чесько-словацької акції стояв бувший посол до галицького сойму Курилович з Сянока, адвокат з Мушини др. Гассай, який перебував як старо-руський муж довіря при чеській владі в Празі, бувший посол до угорського сойму др. Бескид з Пряшова, редактор „Голоса Русскаго Народа“ в Пряшові Дмитро Вислоцький і др. Проклямація з 9. II. 1919 заявляє в імени Лемків, що „від нині уважається Лемківщину як автономічну часть Чехо-Словацької Республики“. А пряшівський „Голос Русскаго Народа“, орґан „Карпато-Русской Народной Ради“, в дописі з Лемківщини „самимъ рѣшительнимъ образомъ“ протестує проти „дѣлежа Карпатской Руси и требуе на основанію права самоопредѣленія народнаго голосованія въ сѣверозападнихъ Карпатахъ на т. зв. Лемковщинѣ“. Цей плян плебісциту зацікавив наших Лемків, однак загал дивувався, чому угорські Українці не жадають такого плебісциту на Чехо-Словакії. Вправді говорено тут про якесь велике віче в Ужгороді, на якому рішено жадати прилучення угорської України до Вел. України, та що українські війська заняли уже Мармарош-Сигот, Гомонну... Одначе це були лише вісти, які серед тодішних часів не належали до рідкости...

Міжтим лемківські делеґати їздили по Чехах, нараджувалися, торгували, пирували, а народ годувався вістями, чекав та туманів...

А тимчасом польська влада закріплювалася на Лемківщині. Пограничні села обсаджено зразу т. зв. леґіонерами, а згодом скарбовими стражниками, які не лише мали стерегти границь від перемитників,

але пильно глядіти за агітацією, яка звідтам ішла. Вислано й карні експедиції до сіл, в яких сиділи проводирі чеської орієнтації, які за одним замахом її зліквідували.

Ще якийсь час ходили по селах Лемківщини глухі вісти, що Лемки будуть таки прилучені до чеської республики. Ці вісти йшли з Америки, яка мала занятися долею Лемківщини.

А в Східній Галичині Поляки йшли побідно вперед, українська армія маліла, та уступила вкінці за Збруч. Невдачу Лемки відчули, та стратили усяку надію, якою перше жили, що Українці, заволодівши Східною Галичиною, упімнуться і про Лемків. Рівнож пропало сподівання, що Лемківщину прилучать до Чехо-Словакії. Агітацію здушено, а проводирі чеської організації поховались...

Цей рух на Лемківщині, хотяй не приніс сподіваних наслідків, мав цю добру сторону, що вона розрухалася та стратила богато з давного упередження до української ідеї. І хоч під теперішню пору москвофільство сильно піднесло голову та наново заволоділо Лемківщиною в новому православному русі, всежтаки українські стремління та надії з часів великих днів не пропали марно. В деяких селах Лемківщини повстали Читальні „Просвіти" та кооперативи під проводом Українців, що немислиме було в передвоєнних часах. Народ горнеться до української книжки та часопису, якого передше й не видів і не чув...

В Грабі 28.III. 1930.

З портретів В. Перебийноса. — Хорунжий 6-ої Запоріжської Бриґади Кобиляцький, представлений за незвичайну відвагу в боях під Коропцем до підвищення в сотники.

Два спомини

Написав *Василь Горбай*

I.

Кінець 1918 р. Девята сотня УСС. держить позиції в Ляшках мурованих. Ляшки і Малехів майже одно село, розділене залізничою лінією Львів-Сапіжанка. Ця лінія творить тут невеликий насип. Саме на тім насипі по стороні Ляшок окопалась одна чета і обезпечує Ляшки від Малехова, а 2 чети окопалися від сторони Френелівки, звідки сподіваний ворожий наступ під охороною панцирки. Від сторони Малехова нема нам чого боятися. Ворожий скоростріл уміщений коло костела, який ще вчора перед полуднем досить дошкулював всім, розбив двома чудесними сальвами з батерії сот. Воєвідка. — Тепер на залізничім шляху стоїть наш скоростріл, такий гарний, новенький Шварцльозе. Дивиться своїм одним оком між хати Малехова і час від часу злісно затуркоче, як десь покажеться ворожий вояк. Панцирний щит криє скорострільчика — який чваниться скорострілом, як не знати чим.

Аж рука свербить, так хочеться спробувати пустити кілька стрілів. Прошу скорострільчика: — Товаришу „старший", дайте спробувати, як бє ваша машинка! Та де там! Ані за три папіроси не хоче. — Як ні, то ні. Овва, обійдусь, може як прийде другий на зміну, тоді може вдасться...

В Малехові ніхто не рухається. Скорострільчик мусить, як сам каже, „на мінутку" відскочити. Сідаю за скоростріл і прошу Бога, щоби тепер там появилася яка ворожа маківка. І дійсно, придивляюсь: стоїть коло стодоли з крісом в руці і дивиться на наш бік. Обертаю легко скоростріл трошки на право, мірник добрий. Так! Серце бється, малий натиск і скоростріл дрожить в руках, та-та-та — та-та-та-та і сипнулись кулі коло ніг ворожого вояка. Бачу добре, як земля зі снігом підскакує коло ніг. Антек аж підскочив, кріс випустив з рук і зник. Чи цілий — не знаю. А ту вже летить засапаний скорострільчик, штани в руках, ремінь на шиї і кричить, немов сказився. Толкую, що показалось 10 ворожих вояків і я „мусів". — Втихомирюю гнів скорострільчика папіросом, надходить зміна і ми зі скорострільчиком йдемо пообідати, кожний до своєї части. — Бє, — кажу, — добре твій скоростріл і прикидаюся, якби я на тім розумівся. Скорострільчик надувається гордощами, а я, щоби позлостити його, тягну дальше: — А бивби ще краще, якби мав кращу обслугу — і даю ногам знати. Скорострільчик махає кулаком і прямує до своєї кухні.

II.

Час від часу заїздила перед Ляшки ворожа панцирка і гнівила наших хлопців. Правда, до тепер шкоди великої нам не наробила, але могла. А потім панцирка любила собі станути коло Френелівки і за-

лога реквірувала, що удалося, головно поживу. Ми з одним скорострілом не могли нічого панцирці зробити. Щоби мати обезпечений бік від Френелівки, треба булоб висадити залізничий шлях за Френелівкою. Чет. Гачкевич зажадав в команді куріня вибухового матеріялу, а нині під вечір надійшло кілька бляшанок екразиту. Як потемніло, рушило нас 5 з чет. Гачкевичем зал. шляхом наперед. Напереді яких 40 кроків йшла стежа: 2 стрільців по одному з кожного боку насипу, а ми з екразитом, з джаґанами і лопатою за ними. Всі ми мали на собі білі простирала, щоби не відріжнятися від снігу, який покривав тоді поля. — Від Збоїск нісся спів ворожої частини.

Добре, що там кричать, ми можемо тим близче підійти. Йшли ми вже з яких 20 хвилин, або пів години, уважаючи, щоби не робити своїм ходом жадного гамору. Дійшли ми врешті до якогось містка. Тут зложили ми свої річи, а яких 50 метрів за містком зачали свою роботу. Щоби працювати тихо, не могли ми уживати ані джаґанів ані лопати. (Яких 100—130 м. від нас напереді була наша стійка). Камінчик за камінчиком вибирали ми пальцями, часом помагали баґнетами й за якої пів години були 2 діри під шинами готові. Заложено ладунки екразиту і всаджено запальні набої з льонтами. Гачкевич запалив під плащем сірник і приложив до кінців запальних шнурів. Стійки зперед нас відкликано перед хвилею. А тепер всі бігом під місток й чекаємо. У Львові десь на вежі бє годинник „бам-бам-бам“ поважно девяту годину. Від Збоїск несеться якась нова пісня. Блиснуло. Сильна детонація заглушує все, земля аж затряслася, а коло нас зачало падати каміння і залізо. В Збоїсках стихла пісня, а на цілім ворожім відтинку розігралися скоростріли і кріси. І ця музика за кілька хвилин притихла, лиш де-не-де гукнув ще час до часу якийсь стріл на ворожім боці. Певно стежі додавали собі стрілянням відваги.

Всі цілі і вдоволені вертали ми до Ляшок.

Ворожа панцирка вже не підїздила більше до нас.

Обозництво УГА.

Написав *Ол. Кузьма*

Про обозництво УГА. не писалось у нас майже нічого, хоча обози це важна частина всякої добре зорґанізованої армії. Без обозу не може обійтися військо так само, як без харчів а навіть зброї. В часі стратеґічних рухів або далеких перемаршів обозні валки, навантажені запасами муніції, харчів і іншого військового добра, це та матеріяльна основа, що забезпечує воякам необхідний виряд і заспокоєння життєвих потреб та робить їх спроможними до виконання оперативних завдань. Тому обозництво є важною військовою катеґорією, що вимагає великої дбайливости військової адміністрації.

В мої руки попали документи, що торкаються обозництва УГА. Для майбутнього історика нашої визвольної війни (а чейже такого колись діждемося) може придасться оцей короткий огляд нашого обозництва, зладжений на основі згаданих документів.

Частини УГА. формували, почавши від листопада 1918 р., свої обози з матеріялу, який залишився після австрійських формацій, а де це не було можливе, дорогою закупна коней, возів та упряжі від населення. Про якусь плянову й одноцілу орґанізацію обозництва не було тоді й бесіди. Обози повставали самі в міру потреби і в міру того, як творились нові, фронтові й тилові формації. Щойно згодом установлено при Державному Секретаріяті військових справ окремі комісії, що мали старатися про потрібні для частин коні, вози та упряж, а також вести евіденцію обозних останків, які залишилися з австрійської армії. Подібні комісії засновувались при більших фронтових одиницях. Одночасно при кожній окружній військовій команді була обозна формація, що мала постачати готові обози частинам, які відходили на фронт, а також робити обозну службу при місцевій інтендантурі.

На загал обозництво української армії в початках представлялось зовсім вдоволяючо, хоча відчувалась недостача фахових обозних старшин, вояків та одноцілої орґанізації.

В січні 1919 р. Начальна Команда настановила у себе обозним референтом для фронтових частин кваліфікованого обозного старшину, пор. д-ра Миколу Николайчука, який старався зреформувати орґанізацію обозів. На протязі одного місяця він завів однаковий лад в обозництві фронтових частин. Для обозних і кінських справ у запіллі став при Державному Секретаріяті військових справ референтом ппоk. Федорович. Відтоді всі справи постачання обозів для армії починались від ДСВС. В його осідку, в Тернополі утворено майстерню, склади обозного матеріялу і збірню коней під командою старшини з обозним вишколенням, пор. Осипа Волощука, який постачав обозні матеріяли для цілого фронту.

Взагалі орґанізацію обозництва переведено на зразок австрійський. Всі обози фронтових частин підчинено обозному референтові при НКГА, а обози в запіллі референтові при ДСВС. Крім того при кожному корпусі був окремий референт для обозних справ у свойому районі. Великою орґанізаційною справністю визначився особливо пор. Лавро Гайдукевич, референт І Корпусу.

В маю 1919 р. стан обозів числив біля 16.000 коней та 8.000 возів і кухонь. При першому відвороті армії на схід утворено в Іваню Пустім пов. Борщів збірню коней та обозів, де сформовано 6 обозних валок і передано в розпорядження Начальної Команди. Комендантом цеї збірні був пор. Волощук, відомий зі своєї енерґії та роботящости.

В часі реорґанізації армії після першого відвороту розвязано ДСВС., а з ним і кінний та обозний реферат. Всі справи обозництва і коней перейшли до новоутвореної Команди Запілля. Обозним референтом при цій команді став сот. Микита Дячишин, бувший австрійський старшина з обозним вишколенням. За-

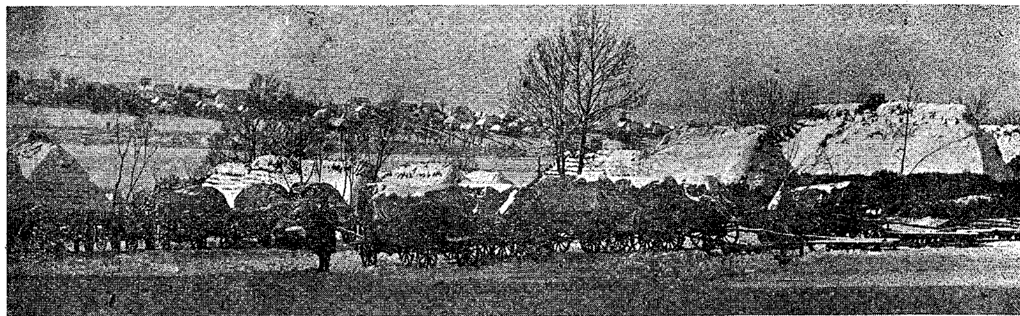
для доповнювання обозного та кінського матеріялу для частин утворено в Чорткові збірню коней та обозів, а також обозну майстерню. Встановлено три комісії ремонту коней, які переводили по селах закупна і передавали весь матеріял до збірні обозів і коней, а звідтам доставляли частинам. Командантом цеї збірні був чет. Сидір Ґардецький.

В другій половині червня 1919 р. знесено обозний реферат при НКГА. і всі обозні справи переняла новоутворена Команда Етапу Армії (на місце розвязаної Команди Запілля). Обозним референтом для цілої армії став сот. Дячишин. Тоді розвязано також збірню коней та обозів, а на її місці повстав Армейський Запасний Обоз під командою пор. Волощука.

Після реорґанізації армії обозний стан значно збільшився, так що в часі другого відвороту на схід в половині липня перейшло за Збруч біля 20.000 коней та 10.000 возів і кухонь.

На новій території за Збручем доповнювано спершу обози так, що корпуси переймали за оцінкою та посвідкою цивільні підводи візників, які не були вже обовязані до військової служби. Для доповнення обозного матеріялу заложено Армейську Обозну Майстерню, що мала обслугувати цілу армію. Командантом цеї майстерні призначено обозного поручника Осипа Хому.

Якщо на території Наддніпрянщини в орґанізації обозництва УГА. були які недомагання, то головною причиною було те, що з браку грошей неможливе було закупно більшої кількости коней та що не видано в всій час закона про викупно коней й обозного матеріялу. На реквізицію чи грабунок Галицька Армія не пускалась. Деякі слабі сторони обозництва походили також звідси, що старшини, які були командантами обозних валок, здебільша не мали обозного вишколення. Відчувалась потреба окремих курсів для обозних командантів, але серед тодішних важких обставин влаштування таких курсів було неможливе.

Обоз в зимі на постою

Кінцева доля великої маси обозів УГА. відома. Вони таяли й маліли одночасно з вигибаючим військом і в часі переходу останків армії до большевиків з її обозів були також тільки останки. В часі відомої катастрофи під кінець квітня 1920 р. розгубилися й ті останки обозів, ставши добичею не тільки військових переможців, але й цивільного населення.

Є. Бабій

1918

*Лягла на Київ
Кремлю тінь,
Шле захід запахи
могильні,
В багно манить
чужа свиріль,
А за Дніпром —
червоний кінь.*

*Пішов народ в роздор,
розтіч,
Забрив між Скиллю
і Харибду,
А Сфінкс приліг до сірих
скиб,
І грізно нам глядить
до віч...*

Полковник П. Болбочан

(Останній акт життя).

Написав: *Гр. Макаренко*

Уряд У. Н. Р. доходив кінця: не було набоїв, одягів, ліків і сам він перебував у залізничім ваґоні в Тернополі. В Тернополі ухвалено післати мойого брата до Чех, щоб закупив, що можливо. Брат взяв у дорогу й мене. На другий день ми були в Станиславові. Брат мав справи до Національної Ради і мусів бачитись з політичними діячами, які відбували засідання. Засідання затягнулось до пізна, а нам переказали, щоб не чекати. Ми пішли з братовою на вечерю до ресторану „Одеса" (давніше „Австрія", а тепер „Варшава"). Елеґантний ресторан з прегарною орхестрою, гарно одягненою публикою, не нагадував, що переживаємо траґедію народу! В ресторані за окремим столом одиноко, задумавшись, сидів Болбочан, коло ніг лежав його пес. Мені зразу кинулося в очі знайоме обличча, бо я мав зустрічі і балачки з Болбочаном в Полтаві, але, що це дійсно полковник, мене впевняла і братова, бо він бував у них у Київі. З братовою ми умовились запросити Болбочана до свого столика на скляночку кави. Я підійшов до нього і він зразу пізнав мене; пригадали собі полтавські події і поділились пережитими враженнями і перейшли до нашого стола. Я не знав, що він без діла і навіть на „вигнанню", це я дізнався потім з його балачок. Я звернувся до нього: „Пане отамане! Як же ви сидите в ресторані, слухаєте музики, нічого не робите, а на фронті всяка військова людина цінна, а ви булиб золотом під теперішню хвилю, за вами щастя і успіхи. Пригадайте Полтавщину, Чернигівщину, Херсонщину — Болбочан-орел України! Я кріпко вірю, що ви вивелиб нас з цього кута державної смерти. В такому тоні мовила до його й братова. Він задумався, й довго не відповідав, а далі схвильовано каже: „Мене не хотять партійники, а найбільше от. Петлюра, звуть мене авантурником, лагодять якийсь суд надімною, в таких обставинах нема можливости працювати, тим-паче у війську". — Що було, те минуло! — кажу йому. — Я піду до Петлюри, просити за вас, він Полтавець, земляк. Він добре знайомий мені ще з Київського зїзду земських діячів України, я постараюсь доказати вашу необхідність в армії. Я ходив теж і за полковника Кудрявцева і вийшло добре, його теж держали далеко від армії, — без діла, а чи ви маєте гірші заслуги перед Україною, як Кудрявцев?

Балачка затяглась більш як 2 години і нарешті ми умовились, що полковник прибуде на другий день в 5-ій годині вечера на помешкання брата.

Справа наша з поїздкою до Чех не здійснилась, було вже запізно їхати. На другий день в назначеній годині дійсно прибув Болбочан. Провели вечір на всяких пригадках; полковник любив оповідати пригоди війни, споминав геройські вчинки своїх козаків та старшин.

По вечері йшла балачка про приїзд його до Тернополя, брат запевнив полк. Болбочана словом, що справа його про поворот до війська вийде на добре, що от. Петлюру він „переломить" своїми доказами, що він не такий злий на полковника, як він собі думає. При кінці розмови Болбочан дав слово приїхати до Тернополя, де стояв уряд.

Днів через три я уже бачив Болбочана коло ваґонів в Тернополі. Він побував у брата, в знайомих військових, був гарно настроєний, сміявся, що ми так довоювались, що тільки й маємо української землі, що під ваґонами уряду... Одного вечера він зайшов до нас дуже невеселий, розказав, що був у от. Петлюри, що приняв його от. Петлюра чемно, а навіть сердечно, мовив, що давно чекає на його... бо тільки він один може виконати важне доручення — поїхати за полоненими до Італії, а на фронті він мало буде корисним, бо тепер буде зараз переформування відділів, а коли поверне з Італії з полоненими, то обійме команду якоюсь частиною війська на фронті. Видно було, що йому хотілось зараз бути на фронті, коло тих, що ділили його славу військову, коло своїх побратимів запоріжців. Я зрозумів його смуток!

Я був у от. Петлюри, він теж мене впевняв, що Болбочан найліпше прислужиться батьківщині, коли поїде до Італії за полоненими.

Я знав раніш, що кандидатами на поїздку до Італії є Голубович (був. премієр за Центральної Ради) і ґенерал Осецький і мають попертя один партії с-р, а другий військових і що балачки про поїздку Болбочана це лише балаканина і проволока часу.

Зрозумів Болбочана, що переговори в Станиславові і вся розмова його там мала підстави.

Я мав важні справи і мусів виїхати з Тернополя близче до фронту.

Пройшло богато днів і я по службовим справам приїхав до тодішнього постою уряду в Чорний-Острів. Знайомий старшина запитав мене, чи не приїхав я дивитись на „розстріл" Болбочана, що відбудеться у 8-й годині вечера і що вже викопана яма...

Здивований я запитав його — якого Болбочана? Як сталося? Завіщо? Він розказував мені про якусь зраду, відозву, Гавришка, що Чоботарів привіз його закованим...

Він кріпко вірив, що Болбочан не зрадить Української Держави, а хіба малі люди звели з ним свої порахунки, шукали його і найшли, за що причепитись. Мені стало важко. Обняв мене смуток, бо і я був завинив, намовивши полк. Болбочана повернутись до війська.

Була вже 5 година, оставалось до кари смерти Болбочана 3 години. Що-ж робити? Чим і як помогти? На от. Петлюру не було надій, бо він дипльоматично виїхав на фронт і не вернеться скоро. Смертний присуд, як я довідався, підписав ґен. Осецький, тому я пішов до нього. По дорозі зустрів п. Осецьку в товаристві ґенерала Юнакова і став благати їх допустити мене до ґенерала, що моя справа розходиться про життя Болбочана, що кара смерти є помилкою та порахунком ворогів, партійників, або Москалів... Але на всі мої мольби п. Осецька не сказала, де перебуває ґен. Осецький і де його можливо найти...

Я вернувся до брата і поставив питання так: як Болбочан буде розстріляний сьогодні, то я теж покінчу з собою, ми є співвинні у цьому ганебному вбивстві, ми намовили його прибути до уряду. Не-

можливо, щоб Болбочан був розстріляний! Роби, що хочеш, ти маєш якусь владу, за щось відповідаєш! Брат порадив „в останнє“ звернутись до міністра юстиції А. М. Лівицького та просити його ратунку для Болбочана. Через декілька хвилин я був у Лівицького. Лівицький, мій товариш по Полтавскому Ґубернському Земству, приняв мене чемно, порадив закликати й міністра премієра Б. Мартоса, щоб зробити нараду з членом Директорії Макаренком.

Я був уже трохи втішений, бо Лівицький і Мартос Полтавці і вони не дадуть забити популярного на Полтавщині Болбочана.

Нарада 3-вох постановила припинити кару смерти і зробити нове слідство.

Цьогож вечера почалось слідство, новий допит Болбочана. Я пішов туди, де був замкнений Болбочан і побачив його на колінах. Він істерично кричав: „моя дружино, донечко, мої рідні, дорогі, спасайте мене.“ Мої нерви не видержали, я сам розплакався, як ніколи в життю і відійшов від нього. А крики його, мольби і молитви летіли все дужче і дужче... Слідство його доручено було вести членові по особоважним справам при Полтавському Окружному Судові Лихопой-Башевському, який при українському урядові займав якусь військову посаду в роді заступника міністра. По переслуханню Болбочана я підійшов до Лихопоя і запитав його, як слідство? „Нічего нового не говоріт, а так напускает сімуляцію, моліться, крічіт, все то не может помочъ дилу, должен понесті кару, может быть смерті й не будет.“ — Кричалиб і ви, пане слідчий, колиб над вашою шиєю висіла мотузка — відповів я, знаю, що то за крик! Бо я сам був засуджений німецьким військовим судом в Полтаві на кару смерти. Він обіцяв мене повідомити про кінцевий хід слідства.

Лихопой-Башевський високий судовий царський урядовець, відомий україножер в Полтаві, здається, що кожнього борця за волю України, за її самостійність він засудивби на кару смерти. При Скоропадському він був „фаховець“ по розвязці демократичних українських установ.

Так не знайшовши нічого „протидержавного“ в справах Полтавського Повітового Земства, він знайшов великий злочин Управи: 50 цеглин куплено до земської школи членом Управи без колеґіальної постанови Управи і тому діяльність земства застановив. Дуже дивно, як цей ворог демократичного і національного руху, цей злочинець нашого відродження, міг займати високу відповідальну посаду і судити українського героя? Тільки спасаючи себе від большевиків, цей ворог пристав до Українців, щоб шкодити нам!

По справам праці я з Чорного-Острова відіхав до Проскурова і не міг уже стежити справи Болбочана.

Я дізнався, що 28-го червня забили Болбочана! Страшні річі розказують: що його добили прикладами, коли він упав на коліна. Останні слова були: донечко моя, ратуй мене!

За Камянцем Подільським є перша стація „Балин“. Там спочиває його тіло. Його поклонники насипали могилу, обгородили, насадили квітів*)...

Будучи в канцелярії Директорії в Камянці-Подільському мені показав брат письмо до члена Директорії Макаренка, яким правом він припинив кару смерти над Болбочаном 12-го червня 1919 р., з вимогою дати негайне пояснення. Підписаний був Одрина міністр. Я довго хоронив цей документ, бо він був для мене дивний! Одрина по фаху б. лікар — людина гуманітарної професії, як цей оборонець життя людини міг бажати крови — смерти насильної над чоловіком! Дивний цей лідер с-р жадний на кров, та щей заслуженого вояка!

Йшли гіркі часи нашого перебування в Камянці Подільському: Денікінці підходили вже близько, за один перехід могли зліквідувати нас.

Я зустрів на вулиці Камянця П. Лихопоя-Башевського, веселого, щасливого, він підійшов до мене і мовив: „Знаєте, я ѣду до своіх, будет Росія великая, всѣ народи будут вмѣстѣ, харашо будет всѣм, как і прежде, ну что сказать Полтавѣ, вашим дочкам!“

— Дочкам нічого не кажіть, а Полтаві скажіть, що ви приймали участь в убійстві вірного сина України — Болбочана!

„Что дѣлать, не мнѣ одному хотелось, чтоби Болбочан не жіл...“

Я не став слухати далі — відійшов від нього.

Лихопой-Башевський поїхав до „своїх“.

Так погиб цей славний герой нашого визвольного руху! Тяжкий мені цей спогад!

Борислав 1930.

---

*) Редакторові Черв. Кал довелось літом 1920 побувати в Балині. Він шукав за могилою Болбочана і випадково довідався, де вона. Біля будки залізничої на оболоні був ледви знак, що там когось закопано. Стояв похилений хрестик з дощини, на якій була бляшка з видіркуваним числом.

На чисту воду

Написав *Дмитро Паліїв*

(Докінчення)

24 грудня 1919 р. вернув я з сильною горячкою з Літина до Винниці, а як опісля виявилося, це вже були початки плямистого тифу. В кільканацять мінут після повороту прийшли до мене до хати сталі гості: Хвиля, Ковтунович і Микітка. Як кожного дня, почалася дискусія. Але тим разом вже не теоретична. Хвиля від імені Ревкому заявив: „Ми постановили сьогодня ніччу вчинити переворот та проголосити владу рад. Переворот вже зовсім приготований Від Укр. Галицької Армії вимагаємо, щоби вона вже остаточно здецидувалася та чинно виступила в перевороті по стороні радянської влади.“ Усі три большевики пронизливо гляділи на мене, яке враження викликала їхня вимога. А моя ситуація була справді невесела і тяжко було здецидувати, що їм відповісти. Бож від вчора ми були вже звязані договором з Армією ґен. Павленка, а завтра мав відбутися переворот, але не большевицький, а національний. Проте й постанова і вимога большевиків саме напередодні чину ставила колеґію в справді тяжке положення.

Я почав переконувати большевиків, що переворот тяжко цеї ночі перевести, що це вже пізна пора, неможливо є дати доручення відділам У. Г. А., що у Винниці є ще надто сильні відділи Денікінців ітд. Але це їх не переконувало і вони заєдно відповідали: Денікінці нас не перестрашують, ваших відділів багацько не потребуємо, тільки один-два для асисти, а позатим вимагаємо від вас тільки доручити відділам У. Г. А., щоби вони заховали прихильну невтральність. В міжчасі прийшов ще член колеґії В. Чайківський. Я скористав з цього, та на хвилину вийшов з кімнати і пішов до помешкання ґен. Тарнавського, яке лучилося з моїм кімнатами господаря. Ґен. Тарнавського поінформував я про задуми большевиків, при чому зазначив, що від думки перевороту вони ніяким чином не хочуть відступити. Ґен. Тарнавський висказав погляд, що до перевороту не можна допустити, видав відповідні телефонічні доручення К-мді міста та задецидував виїзд Нач. К-мди на винницький залізничий двірець ще тої ночі, вважаючи, що вигідніше для Н. К. буде очікувати подій там, як у середині міста. —

Я вернув в конференційну кімнату з постановою за ніяку ціну не допустити до большевицького виступу. Десь коло 11-ої год. ночі, коли побачив, що ніякі арґументи не в силі переконати большевиків, я встав і різко заявив слідуюче: Панове! Повідомляю вас, що У. Г. А. підписала вчора договір з Армією ґен. Павленка і станула на плятформі Української Народньої Республики. Завтра наступить торжественне проголошення влади У. Н. Р. у Винниці. Супроти цього Укр. Галицька Армія не тільки що не поможе вам в перевороті, але кожну вашу пробу здусить силою. Тому я вам не раджу сьогодня ніччу нічого підпринимати.

Большевики остовпіли. Від півтора місяця переговорювали вони з нами, як з правдивим Ревкомом і щойно в децидуючий день на годину-дві перед виступом вони довідалися, що були в блуді. Вони були сильно схвильовані. Дискусія закінчилася сама з себе, тільки Ковтунович пробурчав „так от куди стежка в город“. Члени Ревкому почали збиратися до відходу. Я запевнив їх, що їм особисто тепер нічого не станеться і як звичайно додав їм для безпеки одного стрільця, щоби відпровадив їх через головні вулиці міста. Тільки Хвиля не видержав і при прощанні по щирости заявив: „Зловимо — розстріляємо.“

Тої ночі у Винниці було зовсім спокійно. Большевики не важилися виступити тільки з власними силами, тай ще маючи проти себе У. Г. А. А серед частин У. Г. А. вони не вели безпосередньо ніякої акції і не мали своїх членів, здаючи роботу в армії всеціло на наш „Ревком,“ якого взагалі не було. Але на другий день рано виявилася причина, чому большевики за всяку ціну хотіли робити переворот. Червона армія розпочала ґенеральну офензиву на відтинку Галицької Армії. Після заняття Козятина червона армія посувалася в напрямі Винниці, доходячи вже до Калинівки. Як згодом виявилося, винницький Ревком дістав доручення від свого центра вчинити переворот у Винниці і Жмеринці рівночасно з захопленням черв. армією Калинівки. В цей спосіб хотіли большевики в одному дні опанувати ціле Поділля.

Несподіваний наступ червоної армії і захоплення Калинівки, що лежить 50 верств на північ від Винниці, перечеркнуло усі намічені пляни. В атмосфері евакуації Винниці не можна було думати про торжественне проголошення влади У. Н. Р. Члени „Ради Республіки“ виїхали негайно з Винниці в напрямку Немирова, а Начальна Команда У. Г. А. відіхала поїздом через Жмеринку до Крижополя. З півночі відступав І-ий Корпус, якого команда (корп. кмд. полк. Шаманек) примістилася у Винниці. У Винниці осталися з членів колеґії от. Лисняк і я. Ґен. Тарнавський заявив при відїзді, що і він уповноважнює нас до всяких ділань, що ми зробимо — це буде для нього обовязуюче. В міжчасі Винницю (якщо не помиляюся 26-го грудня 1919 р.) займає з своїми повстанцями Шепель. Не оглядаючися, що там була Команда І-го Корпусу У. Г. А., він іменує свого команданта міста і рядиться як сіра гуска. Між частинами У. Г. А. і Шепелем приходить до острого конфлікту. Повстанці нападають на обози відділів У. Г. А., які відступають перед черв. армією, реквірують коней, рабують майно і т. и. Полк. Шаманек грозить, що буде змушений виступити проти повстанців оружно. Я вічно інтервенюю у Шепеля, він обіцює, що вкоротить нахабність своїх повстанців, але напади повстанців не устають і тільки з трудом вдавалося погамувати полк. Шаманека від рішучого виступу проти повстанців. При цьому наступив ще один конфлікт. Шепелеві з вигляду 20-літньому хлопчині, а може мав 24-5 років, перевернулося в голові. Одного разу в розмові зі мною Шепель поставив вимогу, щоби полк. Шаманек, який заїхав в його район, прийшов йому пред-

ставитися. Ріночасно з тим заявив він, що інакше вважатиме галицькі відділи нельояльними супроти нього і не перебере ніякої відповідальности за відношення до них повстанців. Я намагався переконати Шепеля, що його вимога є не на місці та що саме він повинен піти перший до к-нди I-го Корпуса, що він молодший віком від полк. Шаманека, ну і врешті Шаманек є к-том корпусу реґулярної армії ітд. Але це Шепеля не переконувало. Вимога його була — як заявив — остаточна. Я вийшов від Шепеля з тим, що перекажу це полк. Шаманекові. Але очевидно, про це я й не згадував корпусному командантові, а ради зліквідовання дивоглядного конфлікту по годині повернув я до Шепеля і заявив, що приходжу офіціяльно від полк. Шаманека, який занятий є воєнними операціями — з привітом для отамана Шепеля. Шепель не був з того зовсім вдоволений, але не знав, що робити і просив мене, щоби я від нього передав привіт полк. Шаманекові. Таким чином цей „важний" конфлікт залагоджено і повстанці здається дістали доручення від Шепеля, бо перестали атакувати Галичан. Про це я ніколи полк. Шаманекові не розповідав, бо на того рода історії він був дуже вразливий.

Отже ситуація представлялася слідуючо: ґро армії не могло відвязатися від червоної армії і свобідно перейти в район Христинівки, щоби там стрінутися з Армією ґен. Павленка. Треба було відступати з боєм. У Вінниці були повстанці Шепеля і вони нормальний відворот тільки утруднювали. В районі Жмеринка—Крижопіль—Бірзуля були ще доволі сильні відділи „союзника" Денікіна, проте не можна було нічого підпринимати такого, що видавалосяби Денікінцям підозрілим. Їх командування заєдно домагалося, щоби відділи У. Г. А. їхали в район Одеси. Тимчасом Нач. Команда видала приказ, щоби поза Бірзулю не виїзджати. Денікінці підозрівали, що на щось заноситься, тому панувало вічне напруження. А по шпиталях і касарнях Вінниці, Жмеринки і других місцевостей лежали тисячі стрільців і старшин У. Г. А. хорих на тиф, яких евакувати не було ніякої змоги. За два-три дні захопить цей район червона армія. Що станеться тоді з ними? Це не давало нам спокою тимбільше, що з Ревкомом були зірвані взаємини.

І тоді прийшла мені думка — в якийсь спосіб знов навязати з большевиками переговори. Я переговорив з пок. Опокою і Шекериком — Дониковим та представив їм свій плян. Вони мали дібрати до себе ще кількох людей, створити „Ревком", увійти в переговори з большевиками та таким чином ратувати тих хорих, що останутся на місці. Вони погодилися, а тоді я звязав їх (невидимими для большевиків звязками) з Хвилею і Ковтуновичем. Большевики незвичайно зраділи, що натрапили на дійсний ревком, вели з ним переговори і заключили умову — відомих 12 точок, а завдяки якій хорих Галичан не потрактувала червона армія як ворогів.

29-го або 30-го грудня от. Лисняк і я з маленьким відділом кіннотчиків виїхали в напрямі осідку Нач. Команди. І-ий Корпус відступав на другий день на Немирів, — в район Тульчина. Я припускав, що Нач. Команда вже знайшла звязок з ґен. Павленком та приготовила плян спільної акції. Але до Нач. Команди я вже не доїхав. В Шпикові по нічлігу пускався я в дальшу дорогу, але о власних силах вже не міг вилізти на коня. Мене підсадили, але з коня я спав. Закликали лікаря, а він ствердив, що я маю 40° горячки і виступила вже тифозна висипка. Виявилося, що я мав плямистий тиф вже цілий тиждень. Їхати не було як і я остався в Шпикові, куди на моє щастя надїхала лічниця IV Бриґади і проф. Гайдучок мною заопікувався. Моя роля в цьому періоді таким чином закінчилася.

А тимчасом в Нач. Команді багацько змінилося. Ґен. Микітка ще находився в стані реконвалесценції, а вже за намовою полк. Ціріца переняв команду Армії і Нач. Командантом став фактично полк. Ціріц. Не було нікого, хто переконавби ґен. Тарнавського, що в найбільшім інтересі Армії він повинен був команди не випускати з рук. З хвилею обняття команди ґен. Микіткою і Ціріцом впав цілий плян сполуки з Армією ґен. Павленка. Вони оба були приклонниками вдержання союза з Денікіном до самого кінця. Спроба — виплисти на чисту воду закінчилася безуспішно.

Під Кристинополем

Написав *пор. Іван Околот*

Було це ще в початках нашої визвольної боротьби. Увага проводу Української Галицької Армії, яка щойно орґанізувалася, звернена була на боротьбу за Львів. На пограничних теренах Галичини оперували, менш-більш независимо від себе, поодинокі ґрупи партизанським способом. До відділів, що оперували в районі Угнів-Белз, приділена була батерія пор. Івана Околота.

По заняттю Белза ворожими відділами 28 січня 1919 р., подалася батерія в напрямі Кристинополя. Дорога була тяжка, коні помучені, гарматчики невиспані, зголоднілі і перемерзлі. — В 10 год. вечером занято кватири в західнім кінці Кристинополя. Комадант батерії удався до команди відтинка, яка находилася в „середмістю" Кристинополя, по нові прикази. Приказ звучав: Батерія візьме участь в загальнім наступі на Белз. Початок наступу 29. січня 8 год. рано. Переконування команданта батерії, що з огляду на страшну перевтому людей і коней приказ є майже неможливий до переведення, не мали успіху. На жадання вручено йому цей приказ на письмі. З тим відїхав він до постою батерії. Ані словом нікому про це не згадуючи, о год. 3. рано заалярмував батерію. Годину пізніше машерував вже в напрямі Белза. — Піхота, що майже вся з Белзького відтинка скупчилася була в Кристинополі, мала по приказу вирушити з Кристинополя о год. 2. рано.

По одногодиннім марші переходила батерія через село Острів. В селі панувала тишина. Селяни спали, або вдавали, що сплять. Тільки зза угла одної хати

боязко виглянув чоловік, який — як оказалося — був тамошній жандарм. Запитаний, як давно переходила туди наша піхота, — відповів, що цеї ночі з Кристинополя ніяке військо в сторону Белза ще не переходило, та що нашого війська тут немає; тільки він лишився, бо він таки з того села, з Острова. Батерію задержано. Вислано кінну розвідку в напрямі села Жабче. В розмірно короткім часі вернула розвідка з таким звітом: В Жабчу незвичайний рух, гамір і крик. Стривожені селяни з крайних хат сказали розвідці, що до села зі сторони Белза прибула якраз польська кавалєрія. Про скількість її не можна було довідатись. Сама розвідка бачила тільки трьох їздців, що увихалися поміж хатами. Наша піхота не переходила цеї ночі через Жабче. Звіт батерійної розвідки потверджував отже слова жандарма. Тепер вже не було сумніву, що або приказ загального наступу на Белз відкликано, а відклику батерії не доручено, або, що також не було виключеним, піхотинці по причині перевтоми приказу не виконали. В кожному разі батерія знайшлася в недуже то приємній ситуації. Мимо цього рушила повільним кроком дальше. Але недовго прийшлось їй машерувати. Вже з першого горбка за селом показались на дорозі з Жабча до Острова у віддалі 4 км два швадрони ворожої кавалєрії. Батерія дала ще на борзі кілька стрілів і скорим маршом вернулась до Кристинополя.

Командант дав приказ заняти позицію на західнім вибіжку Кристинополя, при дорозі до Острова. Сам, як лиш кінь міг зарвати, пігнав до команди відтинка, щоби розвідатись про загальну ситуацію та повідомити, що Кристинопіль загрожений. Сот. Петрик, який сповняв тоді службу команданта відтинка, заявив, що приказ наступу на Белз справді не був відкликаний, але по причині страшної перевтоми піхотинці його не виконали. Батерія мала бути про цей стан повідомлена. Дивно йому, чому цього його наказу не виконано. Ніяк не хотів повірити, щоби ворожа кавалєрія була вже в Острові. Всеж таки видав зарядження для оборони Кристинополя. З тим командант батерії відійшов.

По дорозі стрінув відділ, зложений з 30 людей, що сповняв службу полевої жандармерії. Командантом відділу був хорунжий Козак. Довідавшись в коротких словах про ситуацію, на просьбу команданта батерії вирушив Козак зі своїм відділом до батерійного становища як піхотна охорона батерії. Ще відділ не вспів як слід уставитись по боках батерійного становища в розстрільну, як вже на дорозі з Острова в похіднім порядку появилась польська кавалєрія. Батерія отворила вогонь. Ворожа кавалєрія розвинулась в боєвий порядок і пустилась до атаки. Безнастанний, скорий і цільний гарматний огонь та відтак крісові стріли охорони проріджували ряди атакуючих. Всеж таки кавалєрія зближалася скорим темпом, наскільки позваляв на це глубокий сніг на полі. Становище батерії ставало надзвичайно грізним. Піхотинці з її охорони почали вже поодиноко цофатись в зад. Батерія перейшла на картачі. Гарматчики хотіли дорого продати своє життя. Один картач, що змів пятьох, збитих в купку, відважно атакуючих кавалєристів, між ними й команданта швадрону, вирішив боротьбу на користь батерії. Зперед гарматніх дул зачали ворожі їздці розбігатись на боки і чим скорше подаватись в зад. Батерія переслідувала їх нестримним батерійним огнем аж до Острова. По полі, вздовж дороги Кристинопіль-Острів, лежали ранені люди й коні. Атак був з великою стратою для атакуючих відбитий. Мимо цього батерія була приневолена відступити негайно за Буг, бо в часі її ризиковної боротьби з ворожою кавалєрією піхота без вистрілу і порядку опустила Кристинопіль і перейшла на другу сторону Буга.

Бої за Володимир Волинський

З оповідань учасників записав: *д-р А. Річинський*

Підчас світової війни, за австрійської окупації, Українські Січові Стрільці перевели на Володимирщині значну культурну працю, ба навіть заложили у 1916 до 1917 р. около 48 народніх українських шкіл для місцевого населення. На світлині 1-ій представлено одну з цих шкіл у м. Володимирі — на передм. Риловиця; нині там уміщено школу... жидівську*. По більшости саміж таки старшини стрілецькі вчили дітей по тих школах: у селі Мокреці провадив науку Остап Вахнянин, котрий пізніше заложив пласт на Закарпатті; в с. Згорянах вчив дітей Михась Мокрий (світл 2); в с. Бискупичах Шляхоцьких Іван Вербяний (про одне з його звідомлень з накресленням многосторонньої освідомляючої праці стрільців серед волинського селянства вміщено було в „Л.Ч.К." 1929, ч. 1). І певно на завджи зістане в народній памяти, що навіть за часів будь-що-будь ворожої для славянства окупації, у тяжких і грізних умовах найстрашнішої війни — наші діти дістали рідню школу, а людність українська взагалі не стрічала особливих пере-

Світл. 1. Українська народня школа під австрійською окупацією у м. Володимирі (на передм. Риловиця).

* Для характеристики відносин варто ще зазначити, що дім і ціла та садиба до недавна становили власність місцевої православної катедри кн. Мстислава Ізяславича 1160 р., нині відібрано її на користь держави.

пон до свого культурно-національного розвитку. Нині на Володимирщині української школи вже **немає ніодної...** тільки переховані з часів війни світлини зістали свідками недавнього минулого.

Також і в релігійнім життю стрілецтво прийшло з поміччю місцевому населенню: православні священники перед відступом російського війська на весні 1915 р. повиїздили були до Росії (хто з наказу, а хто зі своєї волі); залишена на ласку Божу місцева людність могла користати з релігійної втіхи лише греко-католицького духовенства, й зжилася з ним тим легше, що незабаром відчула в ньому таки **своїх** же людей. Ось приміром знимки з Йордану 19 січня 1917 року дають образ тої спільної урочистости українського стрілецтва й волинського православного населення (світл. 3—4). Стрільцями-ж були впорядковані на володимирськім цвинтарі численні військові могили поляглих на війні (світл. 5).

На весні 1918 р. аж до розпаду австро-німецького фронту, в Володимирі стояла вже **сіра дівізія**. В той час приїздили з Києва від Центральної Ради де-

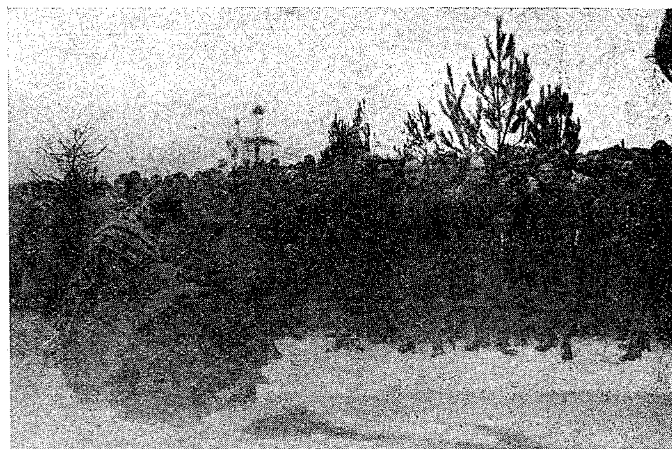

Світл. 2. Українська народня школа під австрійською окупацією у Згорянах.

леґати Байло і Сиротенко для навязання звязку поміж ріжними формаціями національного війська (світл 8).

Нарешті після упадку осередніх держав обсадила м. Володимир українська сотня Ярощука, але не на довго: з поваленням гетьманського уряду в Київі, в грудні 1918 р. місто захопили польські відділи. Та вже за пару неділь — з початком 1919 р. Українці роблять кілька успішних спроб відбити місто й вийти на р. Буг. База українського війська була в той час у м. Торчині, 50 км. на схід від Володимира (не доходячи 20 км. від Луцька): тут власне перебував штаб волинської оперативної ґрупи під проводом полк. Порохівського. З цієї ґрупи окремий курінь — т. зв. „**Володимир-Волинський загін**“ під командою курінного Гущі 7 січня 1919 р. зробив перший наскок на м. Володимир, вибив звідти польську залогу, але не діставши резерв, мусів відступити. Загін цей складався з двох сотень — одної під ком. сотника Юхима Бунди, — другої на чолі з сотн. Тоцьким; людей комплектовано переважно з мобілізованих в районі Торчин—Володимир.

Наскок переведено нечайно нічю з 6 на 7 січня; серед польського війська в Володимирі (загін кап. Яворського і N. піхотний полк) повстала паніка. Над ранком Українці зайняли місто, але, не дістаючи підкріплень (через брак звязку зі своєю базою), не

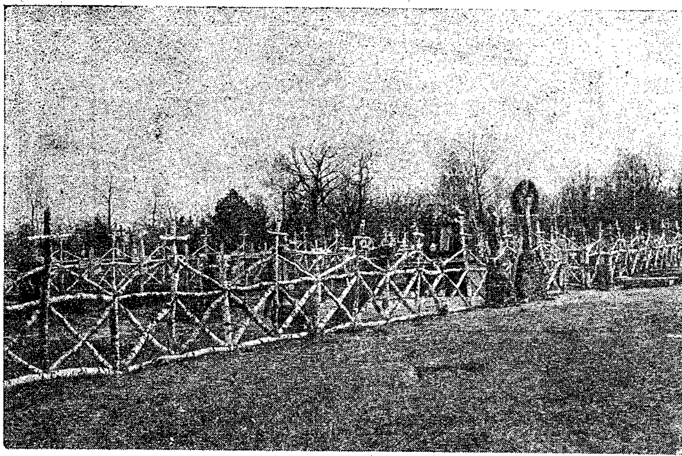
Світл. 3. Йордан у Володимирі 19.I. 1917 р.

змогли закріпити свого успіху, й під натиском польських резерв відступили. Противник мав тоді досить значні втрати; з українського боку в бою на вулицях міста полягло 12 вояків — 1) Євдоким Микитич Матвійчук (с. Фалемичі), 2) Лукаш Григорович Бічук (с. Яковичі), 3) Лукаш Олексієвич Янчук (с. Яковичі) та ще девятьох незнаних (с. Тумин, Губин та інш.). Крім того були ранені: з Володимира Євдоким Степанюк, Сильвестер Крищук і з міста Локачі — Володимир (Олександер?) Тритевич.

На другий день після того Українці поновно відбили Володимир, але тільки на три дні, вдержатись довше не змогли, бо двох сотень „Володимир-Волинського боєвого загону“ було таки замало, а полки — Ямпільський і Кремінецький, що мали давати поповнення, були вже здеморалізовані й розбіглися. В місяці лютім бої за м. Володимир відновилися; цим разом Українці під ком. сотника Юхима Бунди наступали збоку с. Зимно; при тому були ранені: сот. Ю. Бунда (м. Володимир), ч. Іван Малиновський (с. Дігтев), Микола Парій і Микола Яворський (м. Володимир), Наумів (с. Новосілки); убито в боях кільканацять укр. стрільців, в тім числі — з м. Володимира: Семен Залуський, Степан Панасевич, Андрій Шум, чет. Іван Гусь (похований у м. Горохові), жид Фельдакер та інші незнані. А на весні 1919 р. Поляки пішли на схід і в травні вже захопили Луцьк. „Володимир-Волинський боєвий загін“ зістав тоді окружений з одного боку Поляками і з другого боку

Світл. 4. Поворот з Йордану у Володимирі 19. I. 1917 р.

Світл. 5. Військовий цвинтар у Володимирі з 1916 р.

большевиками в районі м. Горохова, але пробився на Дубно й сполучився з рештою українського війська; під той час полягли в боях: Наумів (с. Новосілки) і Евген Григорович Березовський (м. Володимир). З того часу походить якраз знимка штабу „Волод.-Вол. боєвого загону", зроблена в Горохові 6 травня 1919 р. (світл. 6); зліва направо сидять — начальник повітової міліції в Володимирі Микола Баламут і сотник Юхим Бунда; стоять — Микола Панасевич (писар), Юрко Бунда (начальник постачання), Гуща (курінний), Харитон Радчук (осаул), і Федір Тарасюк (старшина для доручень). Бракує на знимці лише другого старшини для доручень, Всеволода Березовського, що на той час був у службовій командировці.

Окрім згаданих вище (серед убитих і ранених), до складу „Волод.-Вол. боєвого загону", між інш. ще належали: з м. Володимира — Василь Теребуха, Микола Костецький, Олександер Залуський (†), Іван Сойка, Нікіфор Залуський, Іван Гилецький, Володимир Ніконський, старшина Всеволод Березовський і військові урядовці Микола Панасевич та Володимир Мояк; з передм. Островок — Володимир Статкевич, Приймак, Коханський та ін.; з передм. Лобачин — Гриць Цісар, Андрій Воробчук, Антін Залізний, Єрофей Костюк; з передм. Шистів — Іван Пасальський, Сидір Подзізей, Андрій Пасальський, Володимир Поліщук, Дмитро Вихрук, Йосип Пташник; з с. Новосілки — Сидір Козлюк та інші; з села Верба — старш. Федір Тарасюк; з с. Якович — осаул Харитон Радчук та інші.

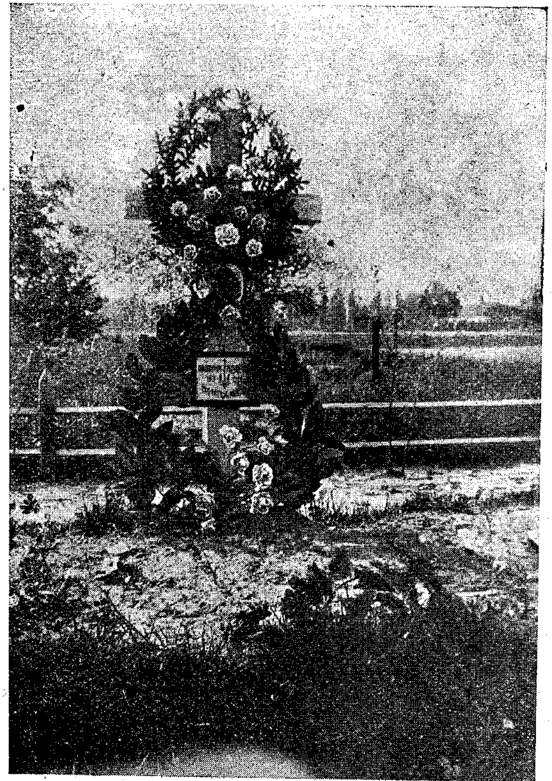
Поляглих у бою за м. Володимир 7 січня 1919 р. дванацять стрільців поховано у братській могилі на правосл. кладовищі в Володимирі (світл. 7). Стараннями місцевого громадянства і пластової молоді перед десятьлітньою річницею тих боїв братську могилу впорядковано й поставлено дубового хреста з українським тризубом і написом:

Поляглим за Рідний Край
1918—1928
Pro Patria mortuis

Кожної т. зв. поминальниці над цією могилою відбувається „вселенська" панахида за всіх поляглих в обороні Української Держави.

Світл. 6. Штаб „Володимир-Волинського боєвого загону".

Світл. 7. Братська могила на кладовищі у Володимирі Волинськім (12 козаків „Володимир-Волинського боєвого загону", поляглих підчас боїв з польським військом за місто).

Світл. 8. Байдо і Сиротенко, члени Центральної Ради у Володимирі Волинськім.

До історії повстанчого рейду ґен. хор. Ю. Тютюника в листопаді 1921 р.

(Доклад начальника Полевого Повстанчого Штабу — полк. ґен. штабу Юрія Вас. Отмарштейна)

(Докінчення)

Наслідками короткого заняття Коростеня були: 1) випущення всіх політичних вязнів (600 чол.) 2) розстріл Коростенськ. Ч. К. і її сотрудників 20 чол. 3) розстріл к-ра і начальника штабу 132 . . . 4) велика кількість забитих в ночі червоноармейців і 100 червоноармейців полонених, серед яких знайдено 7 комуністів і політруків, які також розстріляні. Ми втратили забитими 7 старшин і 12 козаків, серед яких були: сот. Стефанишин і хор. Василів та раненими 8 старшин і 6 коз., серед яких полк. Климач.

При стягуванні частин на с. Чигири, з м. Київа приїхав броневик, який обстріляв гарматним вогнем нашу відходячу кольону, але вогонь був неміткий, знаряди*) на 80 % не розривалися і тому кольона втрат не понесла. З с. Чигири кольона вирушила на с. Михайлівку, де був зроблений невеликий привал до 20 год. В 20 год. кольона вирушила з Михайлівки через Васьковичі, Межирічка на Дідковичі, де прибула біля 1 год. 3 лист. В с. Дідковичі по причині великої перевтоми людей, була зроблена дньовка. В вечері 8/XI був відправлений на с. Ігнатполь полк. Рембалович з 30 людьми, які дістали завдання висадити залізничий міст на річ. Жерев. Завдання було виконано, охорона моста частинно розігнана, а частинно перебита і відділ п-ка Рембаловича повернувся в ніч з 8 на 9 лист. З села Дідкович вирушили о 4 год. Через годину по прибуттю біля містечка, з боку Недашків, появилося 10 ворожих кіннотчиків, які були нашою заставою відбиті, при чому виявилося, що в м. Базар находиться до 360 чоловік ворожої піхоти, а в Недашках кіннота і тому на нічліг вирішено перейти в Буду Каменецьку (Владовка), де відділи прибули о 2 год.

В Ксаверові було розстріляно голову і секретаря клубу комуністичної молоді.

10-го листоп. о 8 год. ранку кольона вирушила з Буди Камянецької через Юзефівку на Чеповичі. З Юзефівки була вислана наперед підривна команда, яка зірвала залізничий тор в право і ліво від переїзду і зруйнувала телеграф, зрізавши 10 стовпів і був висланий 5 курінь для заняття станц. Неповичі, а кольона пішла просто на с. Чеповичі.

С. Чеповичі і ст. Чеповичі заняті 38 зал.-дор: батом. і кінною та пішою міліцією. На ст. Чеповичі находилась техн. рота з 4 кулем., а в селі піша і кінна міліція чол. до 40 і заліз. рота. Село Чеповичі було заняте після невеликої перестрілки, причому було захоплено 17 коней від кінної міліції і вся кореспонденція на почті.

Зі ст. Чеповичі удалося вибити залізничників після упертого півгодинного бою і захопити станцію на короткий час: потрібний лише для зіпсування апаратів і переводних стрілок. Відтак 5 курінь мусів залишити станцію, бо надійшов броневик з Коростеня і почав обстрілювати як станцію так і с. Чеповичі.

В Чеповичах було забрано кілька полонених червоноармейців; а комуністи вспіли втікти.

З нашого боку був тяжко ранений полк. Лисогор і забитий полк. Минаківський; крім них ще двох старшин ранених.

З Чеповичів пішла кольона на Гутку, Вуглачки, Будилівку, де прибула біля 23 год. і розташувалась першою бригадою в с. Буглачки і другою в с. Будилівка. Дальший вимарш з Будилівки-Буглачки був призначений на 14 годин 11 лист. Біля 14 год. на півн. від Будилівки появився ворожий розізд 15 чолов. який був відігнаний нашою заставою.

Тоді прибігли до Будилівки... наших козаків, які були захоплені в полон у Коростені і яких зазначений розізд конвоїрував в напрямі на Київ. Там же по відомостям селян, 9. XI проїздив на селянській підводі ранений старшина з від. Чорного, Антончик,

*) стрільна.

якого обезброїв і хотів розстріляти начальник місцевої міліції. 11 лист. в 14 год. кольона вирушила на с. Дитинець через Облітки, Шлямарку; звідки повернула на Заньки, виславши п-ка Ступницького з кінною розвідкою і відділом п-ка Рембаловича (60 чол) для нічного наскоку на Радомишль. Після нічлігу головних сил в Заньках, полк. Ступницький приєднався до них рано 12. XI. в 11 год., не занявши Радомишля по тій причині, що в ночі заблудив зі своїм відділом.

Для освітлення району в право від нашого руху, був висланий розїзд на с. Модильово, Дубовин, Мокачі. З Заньків кольона вирушила 12. XI. в 14 год. в напрямі на Чайківку, в якій до кольони приєднався розїзд. В Чайківці, яка в большевиків зветься „Червоною Чайківкою", кольона була обстріляна зі скорострілу большевицької кінноти, скупченої на північ.-західному краю села, біля кладовища. При дальшому руху кольони з Чайківки на Пилиповичі, кольона весь час обстрілювалася скорострілами з півд.-західн. краю з с. Чайківки. Дальший рух кольони, починаючи від Чайківки і кінчаючи переправою через р. Тетерів був весь час під безпереривним, продольним кулеметним обстрілом з заду, частин ворожої кінноти, яка невідступно переслідувала хвіст кольони.

Таким чином з безпереривними арєрґардними боями кольона пройшла через Пилиповичі, Журавлівку, Березовку, Мінейки і Городск, де переправилась через р. Тетерів. В Городску був даний останній арєрґардний бій, в якому кінноту підпущено на 50—100 кроків і розстріляно кулеметами і сальвами. Тут кіннота понесла тяжкі утрати і припинила переслідування.

Після тяжкої переправи кольона з обозами рушила далій, перейшла через Київо-Брестське шоссе, знищивши телеґрафне получення і стала біля 3 год. 12. XI. на нічл. в с. Войташовка.

Підчас цього переходу від Чайківки до Козіївки, і також на переправі, ми понесли значні втрати забитими і раненими, кількість яких доходила до 45 чол.; серед них ранений з Цив. Кор. сот. Лупенко, стар. лейтн. Білінський і плк. Рембалович.

Після прибуття в с. Войташовку, загальна сітуація складалася так:

1. Зєднання з відділом ґен. Нельговського і полк. Палія, заступником якого був Чорний і яким був післаний заздалегідь наказ перейти в район сіл Заньки, Миньковка, Холори, Котовка — не состоялися, тому що ті відділи в зазначеному в наказі часі, в район не прибули. Наш відділ, який мав дуже малу кількість кінноти і збирався побільшити її кіннотою Палія, зробити цього не міг і залишився майже без розвідки, маючи лише слабу кінну розвідку сотн. Хмари, зібрану з випадкових людей не кіннотчиків, які не уявляли собою сплоченної частини і сиділи на перетомлених до краю конях після великих переходів по глубоких снігах, де приходилося кіньми пробивати дорогу.

2. Відділ складався в більшости з піхоти, яка в наслідок великих переходів, значних морозів з сильними вітрами і на 50% без чобіт, мала майже вся відморожені і попухлі ноги і тому активність її була зведена до мінімума.

3. Обоз, який возив в шпиталі до 80 ранених і мав більше 100 фір на половину з волами, був надзвичайно великим тягарем для цілого відділу і зробив з нього лише своє прикриття, зменьшуючи до мінімума його рухомість і здатність до активних операцій.

4. Набоїв, поповнення яких було цілком випадкове лише від забитих і полонених червоноармейців, поповнювати дальше з якогось складу або бази, годі було надіятися з нашими силами.

5. Ворог, який весь час ухилявся від боїв, від нашого наступу з фронту, привязався кіннотою до нашого хвоста і безнастанно тримав всіх людей в сильному, нервовому напруженню своїми дрібними нападами з заду.

6. Рушницями було узброєно до 50% людей і дальшого доповнення зброєю в найблищих часах не предбачалось. До 35% кулеметів кольта, яких у нас була більшість, попсувалися і направити їх з браку запасових частин, було неможливо.

Така ситуація примусила приняти рішення, припинити дальший рух в глуб України і повернути назад, з метою повернутися до Польщі і завести там своїх ранених, бо дальший рух в глуб України загрожував тим, що вистрілявши всі набої, цілий відділ зі всіма раненими, складений з людей до краю перетомлених, попавби без жадного опору до рук большевиків.

Для виконання цього рішення, відділ вирушив з с. Войташовка 13. XI. в 9 год. ранку через Царівку, Ставецьку Слобідку, на Негребовку. В Ставецькій Слобідці виявилося, що кіннота, яка переслідувала нас на передодні, в складі біля 600 чол. кінного полку 45 див. плюс карательні відділи, прислані з Києва в кількости до 200 чол., пройшли за годину перед нами через Ставецьку Слобідку на Кочерево. По дорозі зі Ставецької Слобідки на Негребовку нашу кольону нащупали розїзди цієї кінноти і в с. Негребовка ми мали вже арієрґардний бій з нею.

З с. Негребовки кольона рушила через Раївку на Гуту, Комарівку і Рудню, де прибула біля 22 год. і розташувалася на нічліг. Біля 4 год. ранку 14. XI. передові частини, переслідуючої нас кінноти, підійшли до Гути і почали кулеметний обстріл нашого розташування.

В 5 год. ранку наша кольона вирушила з Рудні на Кодре і звідтам через Язвинку на Майданівку. Арієргардні бої біля Рудні і до с. Буди Забуянської дали можливість головним силам з Майданівки спокійно дійти до залізниці біля казарми до ст. Трубецкої, в 15 год 14. XI. Там авангард захопив ст. Трубецкую, взяв в полон 30 чол. охорони, зірвав залізницю в ліво від казарми і зіпсував телеграфічні проводи. Біля 16 год. кольона рушила на с. Поташню під обстрілом з тилу, підійшовшої кінноти. З Поташні кольона не остановлялася і пішла дальше на північ в напрямі на Блитчу, ведучи цілий час арієргардні бої. Не доходячи до Блитчі було виявлено, що с. Блитча, Унін і Ханів заняті ворогом, вибивати якого з цих сіл нашими перетомленими людьми було неможливо, а тому кольона звернула в право і пішла просіками, без доріг, в напрямі на с. Леонівку. При підході до цього села, там було чути сильну рушничну і кулиметну стрілянину і крики „Ура" і „Слава". Наш авангард і частини, які були у голові кольони, не дивлячись на страшну, як фізичну так і моральну перевтому, кинулись в перед на допомогу невідомим „своїм", які билися в селі з большевиками, але заки вони добігли до села стрілянина закінчилась і наші частини були зустрінуті з боку с. Леоновки сильним вогнем. Ігноруючи цей вогонь наші частини вірвалися

в село з криком „слава“ аж до церкви, але дальше посунутися вже не могли і прикриваючись темнотою ночи вицофалися з села і приєдналися до . . . , які стояли в одній верстві на захід від села. Звідти без доріг, лісними просіками кольона рушила на захід з тим, щоби найти якусь переправу через р. Тетерів і прикрившись цею переправою, хотяй трошки відпочити від насідаючої з тилу кінноти. В лісі, між Блитчою і Леоновкою був зроблений годинний привал, підчас якого для облекшення обозів, були скинуті з фір і спалені всі зайві канцелярії, діла і персональні річи, яких власник не міг нести на собі.

Переправою через р. Тетерів обрано брід по середині між с. Унін і Блитче, занятими большевиками. Для забезпечення переправи були виставлені застави в бік села Унін і Блитче. Переправа була надзвичайно тяжка, бо брід глубокий, ранених і майно перевантажувалось з саней на фіри, яких було всього 3. Піхота проходила по збудованих нашими саперами двох кладках.

По переході р. Тетерів, був зроблений годинний привал в лісі, зараз за річкою, після якого кольона рушила на с. Зерево і прийшла в с. Лукашівку і Інвалідну, де розташувалась біля 21 год. 15. XI. будучи з переду, де був команд. повст. армії і нач. штабу, обстріляною міліціонерами, які зразу же і зникли. Ранком, біля 4 год. приїхала больш. розвідка на підводах в с. Ханів і Інвалідну, просто в двір кватири штабу, але обстріляна нашою заставою, втікла залишивши тільки одного політрука, якого зараз і розстріляно.

В 10 год. вирушила кольона через с. Розванів, де передтим спалено нами біля церкви канцелярію Волосного Комітету; далі через Полідаровку, Салішани, в с. Голубієвичі, де був зроблений 2 годинний привал. Від с. Розважів до Рермахевки, весь час арергардні частини кольони вели бій з переслідуючою нас ворожою кіннотою, яка відстала тільки біля с. Термаховки, де нашою засадою були нанесені їм великі втрати, серед яких був забитий к-р дівізіона. В с. Голубієвичі був висланий розїзд кінної розвідки сот. Хмари в напрямку на с. Залішани. Розїзд приєднався відтак біля 24 год. до сотні.

В 24 год. відділ вирушив на с. Малі Миньки, куди прибув в 5. год. ранку 17. XI. Зараз були виставлені застави на шляхах на Великі Миньки, Голубієвичі, Рудню, Свясоцьке, Звіздаль. Вимарш кольони був призначений на 12 год. в напрямку на с. Звіздаль-Христинівка. Перед самою 12 год. донесли селяне, що в околичних селах М. Миньок, наїхало богато большевицької кінноти і піхоти.

Коли саме витягалась кольона за Звіздаль, впали перші стріли ворожої кінноти з півн.-західного краю с. М. Миньки вздовж кольони. Стрілянина розвивалась, а хвіст кольони витягнувся за село під прикриттям всеї озброєної піхоти, при кулиметах. Ворожа кіннота в довгій і густій лаві вперто посувалась вперед і вислала в право в обхід кольони, лісом, не меньше 3 ескадронів, які обійшли кольону, атакували її з права і відрізали голову від обозів. Рівночасно був висланий і другий обхід з ліва, який вдруге атакував обози і ще раз перерізав кольону. Після цих атак, ці обходні частини подались на вздогін за головою кольони. Такий несподіваний удар сильної, доброї ворожої кінноти разом з піхотою, яка наступала разом з тилу, викликав замішання. Наша відрізана вже піхота подалась в ліс здержуючи завзято дальше наступаючого ворога, рушничним і кулиметним вогнем.

Штаб, кінна сотня, на передніх підводах тяжко ранені, будучи відрізаними від головних сил, мусіли під натиском переслідуючої їх кінноти посуватися вперед. Підчас цього переслідування, в трьох верстах на південь від с. Матейки, був забитий пор. Ковалєвський, який їхав разом з полк. Добротворським. Тамже залишився ст. лейт. Білінський, між раненими сот. Падалка, сот. Лупенко, чимало з відмороженими ногами, між котрими пор. Сальський: дальше підплк. Кузьменко, пор. Іванів і инші.

Переправившись через р. Уж в с. Матейки, штаб з кінною сотнею і раненими рушив далі в напрямі с. Рудня-Гребля, хутір Мельники.

По прибуттю в Рудню-Греблю було вирішено, зі всіх людей, які оказалися при штабі, сформувати для прикриття ранених, три кінних сотні: І-у сотню скласти зі всіх старшин без винятку, які сидять на осідланих конях, 2-у сотню з людей кінної розвідки сот. Хмари і 3-тю сотню немуштрову, комендантську зі всіх старшин і козаків, які сидять на конях, але не мають сідел. Це переформування зроблено в хуторі Мельники і Журбі і командірами сотень призначено: 1-ої полк. Ступницький, 2-ої сот. Хмара, 3-ої пор. Стрілець. 1 сотня мала 18 чол., 2 сотня 35, 3. сотня 34 чоловік, ранених всіх було 22 чоловіка. В такому вигляді кінний дивізіон, зробивши в Журбі 3 годинний привал до 24 години 17 XI. вирушив далі через хуторі Липецькі, Толкачівську Каменку, перейшов залізницю в 4 год. ранку 18. XI. і прибув до хутора Сугаки в 8 год. ранку 18. XI. Після 4-ох годин. привалу, в 12 год. дівізіон рушив далі через Рудню Дівошинську, Слободу Халплянську (Теклівка), хутір Лисовці, Рудня Дубова на Рудню Сирницю, де прибув 19. XI в 6 год. ранку. Після привалу, в 11 год. дівізіон вирушив далі через Рудню Кованьку на р. Уборть, по якій розташовані большевицькі перегородні отряди. Длятого, щоби оминути ці отряди, дівізіон переправлявся через річку зі смерком в брід між селами: Перга і Рудня Хочинська і рушив далі в напрямі на Уржевичі, які по відомостям від селян були заняті большевиками. Оминувши лісами без доріг, с. Уржевичі, дівізіон вийшов між 2—3 год. 20. XI. на дом. Стражника (Купіль), де зустрінув перший польський постерунок, а звідтам направився на Млинок, де в 5 год. ранку 20. XI. перейшов через р. Студеницю і прибув в с. Біловіж в 7 год. ранку 20. XI., де здав зброю і коні польській жандармерії.

Таким чином відділ, який перейшов з Борового на Україну в ніч 3—4 листопаду, повернувся звідтам через польський кордон в ніч 19—20 листоп. пробувши за кордоном 16 діб.

Виключивши одну дньовку в с. Дідковичах, відділ цей, який складався з дуже малої кількости, великих обозів і слабо озброєної піхоти, перейшов на протязі 15 діб 600 верст, що дає в середньому по 40 верст на добу.

Принявши під увагу глибокі сніги, через які доводилось проходити на пів босій піхоті, принявши під увагу майже щоденні, безнастанні бої, з якими весь час пересувався відділ, цифру цю 40 верст на добу треба визнати майже легендарною. Принявши під увагу і те, що кращі сили старшинського командного складу понесли великі втрати, а молодших сил бракувало і тому моральну підтримку свого духа козацтво повинно було шукати в самому собі...

Наслідками цього рейда були:

1. Для населення України.

Рейд цей наочно показав населенню великого району від кордону аж по Київ, що боротьба за волю нації не припиняється і що большевицька влада в дійсності не є такою могутньою, як це могло здаватися тим, хто находиться під червоним террором і що для цієї боротьби потрібна лише міцна організованість самого населення; дальше, що рейд був товчком, який фактично оживив громадян України до боротьби за істнування.

2. Для наших організацій.

Рейд цей фактично доказав, що попередня робота П. П. Штабу не була роботою тільки канцелярською, що в хвилю, коли цього вимагають обставини, П. П. Штаб сам вийшов і вийде для активної, бойової, а не канцелярської праці.

3. Для большевиків.

Рейд цей вніс дезорганізацію і до певної міри паніку серед богатьох червоноармейських частин: він до певної міри підірвав авторітет радянської влади в очах населення, вніс руйнацію в організацію вивозу продналогу з України до Росії, затримав на довший час звязок і залізничне сполучення між такими центрами як Коростень, Київ, Житомір, Овруч. Крім цього підчас рейда розстріляно богато відповідальних комуністичних робітників і військового командного складу, а це повинно внести розклад навіть серед комуністичних кол.

4. Для закордону.

Рейд цей показав кабінетним закордонним політикам, що жива справа української нації не може бути вирішена штучними, теоретичними договорами. Що нація українська не примирилася з московською окупацією, продовжує і буде продовжувати свою виз-

(Докінчення затратилося)

(З архіву Музею Н.Т.Ш. у Львові)

О. Олесь.

Присвята М. Г.

Ах, як ніяково мені...
В такі убрання вогняні
Вдягли мою Ви Музу скромну,
Що й сам палаю я в огні
За неї безсоромну.

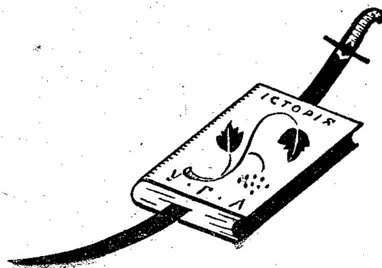
Не пізнаю, що це мій друг...
Чи ж личить справді їй жемчуг
Ї діядема й самоцвіти?!
Чи їй не краще дать до рук
Звичайні наші прості квіти?

Ї як вона співать могла
Ця проста дівчина з села?!
От-так, як інші всі співають,
Коли вечірня зникне мла
Ї зорі всесвіту засяють.

Ї в кого б вчилася вона,
Коли мистець наш степ мина?
Хіба кобзар чи лірник вбогий,
Йдучи кудись, куди Бог зна,
Заграє часом край дороги.

Нащо ж убрали Ви її
В чужі ці шати, не свої...
Нащо в палац її позвали...
Пустіть її в поля, в гаї,
Де ми колись волошки рвали.

14. II. 1930.

Отаманщина

Написав: *Михайло Середа, підполковник Армії У.Н.Р.**)

Отаман Волинець

Отаман Волинець в час повстанчої праці

В грудні місяці 1918 року командант 2-го Подільського корпусу ґенерал Єрошевич з доручення Головної Кватири викликав з Гайсина до себе, у Винницю, отамана Волинця. Отаман Волинець слухняно станув на очі ґенерала. Ґенерал стурбовано запалив англійського зразку люльку, в яку влазило пів кіля тютюну, що його прозивав він „мухобоєм“, затягнувся з неї з таким вигуком, ніби за дверима засичав паротяг, трохи помовчав, потім сказав:

— Жмеринсько-Летичівсько-Меджиборський район в большевицьких руках. Наші комунікаційні звязки з Галичиною і далі з Европою — під постійною загрозою знищення. Державні інтереси вимагають від нас негайного звільнення цього району від ворожих сил.

Повернувшись від ґенерала, Волинець наказав свойому Гайсинському куріневі Національної Ґвардії станути у збірці на мійській площі, де він звернувся до козаків з такими словами:

— „Ми йдемо на тяжку боротьбу за визволення України. Можливо, що не всі ми повернемось до рідних осель. Памятайте, щоб нас не зустрінуло, я вас не покину. Шлях наш тернисто-кріваавий: хто почуває себе слабодухим, не має віри в нашу перемогу, не має віри в свої сили витерпіти все до кінця, той хай зараз виходить з куріня і повертається геть до плуга та волів.

З рядів вийшло двох; решта заприсягла отаманові, що не зрадить національного обовязку, на сторожі якого погоджується на всі жертви — в огонь і воду.

Отаман Волинець був запеклим ворогом озброєної товпи і палким прихильником свідомої національної армії. Почуття національних зобовязань він поглиблював і поширював в своїх частинах зі всім розмахом досвідченого педаґоґа. Майбутнє ствердило, що зі своїми поглядами на стан військової справи, він був на певному шляху.

Народився він в с. Карбівці Гайсинського повіту в семї звичайного селянина. Освіту набув в середній аґрономичній школі на Катеринославщині. Директором школи на той час був щирий Українець і патріот Тушкан, який в ті небезпечні для життя часи мав відвагу посіяти в молодих душах зерна національної свідомости.

В перші революційні дні 1917 р. отаман виконував обовязки повітового комісаря і начальника міліції Гайсинського повіту. Пізніш він зорґанізував зі свідомих одиниць вільне козацтво, на чолі якого провадив неупинну боротьбу з московським анархічним елементом, що лишав фронт і сіяв скрізь по Україні нечувану руїну. За гетьмана він лишився в повіті, де провадив конспіративну працю, підшукуючи і гуртуючи свідомих вояків, передбачуючи повстання проти гетьмана.

І коли до нього дійшла чутка, що Симон Васильович Петлюра перебуває в Білій Церкві в оточенню Січових Стрільців, подав і він заклик до повстання. На ранок 20 листопада він мав 250 добре озброєних вояків при 4-ох скорострілах, з якими несподівано зявився в Гайсин на здивовання 10-го Липовецького полку, що був там розташований. Липовецький полк — гетьманського формування — мав на повстання свої погляди. В ніч з 24 на 25 листопада його старшинський відділ під проводом підполковника Бараневича вирішив перевірити свої боксерські здібности на отаманських ребрах. В готелю „Центральні номера“, де замешкував Волинець, вони залапали його помічника сотника Ксендзюка, якому надавали добрих стусанів у твердому переконанню, що мають справу з Волинцем. Волинець скористав з цієї помилки і, пристріливши кількох з нападаючих, щасливо вибрався з готелю під захист свого куріня, з котрим залишив місто. Повернувся він до Гайсина на чолі 3.000 відділу, з яким і захопив касарні Липовецького полку. Козаки полку висловили своє обурення проти старшин, що склали отаману нічну візиту в „Центральних номерах“, і арештували ініціяторів цього нападу, старшин Бараневича і Дяченка.

Повстанські типи отамана Волинця

В Гайсині Волинець зформував чисельний відділ 3-х курінного складу, з гарматою, 30 кулеметами і 200 шаблями. То був мент, коли ґенерал Єрошевич закликав його до Винниці. Після памятної розмови з людьми на мійській площі, Волинець вирушив на Літин на утихомирення збольшевиченої залоги. В Літині до його відділу приєднались старшини, котрі

*) Підполк. М. Середа перебуває тепер на посаді учителя історії української ґімназії в Каліші.

пізніш визначилися своєю запеклою боротьбою з большевиками: Микола Калинець, Назар Лазаренко, Гольчевський, Шепель і Будзіло. З Літина Волинець перекинувся на Летичів, де большевики почували під собою міцний ґрунт, маючи залогу з кількасот переконаних большевиків.

В переддень Різдва отаман захопив і Летичів, як кажуть, з розгону, після короткого бою. В хаотичній паніці большевики відійшли в напрямку ст. Деражні. Керовники і головні їх сили схоронилися в Меджибожському замку у м. постою Ахтирського гусарського полку, що був відроджений за часи гетьмана і зараз потім збольшевичився. Ці сили підпорядковувались радянському комітетові, який складали: матрос Романенко, жид Мушлін і товариші Деревуський і Поліщук.

Мушлін, наслідуючи Наполеона в Єгипті, виголосив перед залогою натхнену промову. Казав:

— „Товариші! 300 років очікують мури замку на вашу відвагу і хоробрість, аби ми занесли ваші дії на скрижалі новітньої історії. О, радій червоний Петрограде і Москво з нечуваного завзяття твоїх синів!"

Радощі Москви були передвчасними: відділ Волинця на плечах залоги вдерся в замок і захопив до полону склад радянського комітету, виключаючи Мушліна, котрий мав ноги антильопи і леопардову спритність. Ранком другого дня до отамана зявилася делеґація від с. Русанівки, з околиць Меджибожа. Складали її два фронтовики, що набули партійного досвіду в прифронтових комітетах і сивесенький дідусь-селянин, який був запрошений фронтовиками в якости декоративної бутафорії. Фронтовики поважно прочитали отаманові таку постанову селянської ради:

„Вимагаємо пояснення законів Директорії, чи має права така-сяка військова влада забороняти нам користатися лісами та прибутками, що дістали ми у буржуйного „сообщества".

Розмова покінчилася для фронтовиків несподіванкою: їх запросили до вязниці. Дідусеві наказано повернутися до села з пропозицією до сільської ради видати негайно аґітаторів.

Схвильований дідусь зрозумів становище Волинця, як колишнього станового пристава. Він покірно вклонився і вигукнув по військовому:

— „Слушаю ваше високоблаґородіє! Всьо будет ісполнено".

Товариш Мушлін не гаяв часу і змобілізував проти отамана околишні села: Голосків, Лисогірку, Щедрову, Копачівку, Писарівці, Богданівку — так до 20 сіл.

Отаман Волинець спрямував свій відділ на його головну квартирю — с. Голосків. Сотня під проводом Гольчевського забезпечила ліве крило, захопивши Лисогірку; 3-тя сотня обійшла Голосків з півдня; з фронту насів на Голосків сам отаман. На цей раз погром, що був нанесений большевикам, примусив Мушліна назавше покинути Україну і відїхати в Москву, де, по останнім відомостям, він покінчив академію ґенштабу, а зараз відпочиває на лаврах, що придбав під Меджибоджем.

Так зліквідував отаман Волинець Меджибожську республіку, утворену большевиками на зразок Дерманської республіки в с. Дерманах, північно-україн. радянської республіки в м. Дубровиці на Поліссі, Пашковецької — поблизу Проскурова, Спасівської — матроса Рекуна на Дубенщині.

Курінь Національної Ґвардії був перетворений штабом Правобережного фронту в 61-ий піший Гайсинський полк і приділений до складу 19-ої піш. дивізії, якою в той час кермував отаман Добрянський. Командантом полку по попередньому залишено отамана Волинця, якому запропоновано перекинути полк на північний фронт в розпорядження отамана Оскілка. Оскілко призначив йому розташуватись на ділянці Коростень-Житомір.

Під Новгородом-Волинським Українська Армія потерпіла поразку і відступала до Рівного. В Армії поширилася анархія і паніка.

Отаман Волинець зібрав своїх людей, котрим сказав:

— „Я не полізу в рівенський мішок. Моє гасло: „Вперед! На Україну!"

Козацтво погодилося з ним, і в ніч з 22 на 23 квітня 1919 р. отаман Волинець вирушив в запілля ворога, пориваючи звязок з Армією та Урядом. Простував він під Радомишль, де по чуткам отаман Соколовський відбував свої гостинні виступи в запіллю ворога. 25 квітня Волинець прибув в район Чайківці і Горбулів — столичні міста отамана Соколовського. З ним було 230 піш. козаків, 100 кіннотчиків і 70 скорострілів. Він надійшов своєчасно: напередодні большевики потіснили Соколовського і захопили його родинне село Горбулів. Ворожі сили складали: 21 і 22 піші полки, 5 кінний імени Троцького полк і окремий курінь смерти — сили, що переважали повстанців вп'ятеро. Соколовський мав 200 козаків, які були озброєні подібно до армії Петра Амієнського: керлигами, вилами, штилями, взагалі тими атрибутами дрібного господарства, без яких не обійдешся підчас молотьби. У ночі повстанці оточили Горбулів і заграли на кулеметах таку увертюру, що зпантеличені большевики навіть не тікали, так і полягли на віки під селянськими косами та вилами.

Отаман Соколовський благав Волинця залишитися у нього для спільної праці; на це Волинець не погодився: його приваблювали рідні оселі на Гайсинщині.

Попращавшись з Соколовським, він вирушив на південь, під Коростишів, де треба було перейти міст, що був перекинутий через річку Тетерів. Мосту сторожив ворожий автопанцирник і кулеметна сотня. Треба було обійти большевиків якось хитрощами. Отаман нагнав до мосту свою розвідку, яка попередила большевицьку сторожу, що позаду їх простує на Коростишів 21 радянський полк, який доречі вже передтим був потрощений Соколовським.

Дійсно, за годину висунувся з-за горбка відділ Волинця. Попереду басував на рябій кобилі отаман, прокладаючи собою дорогу на ворожу сторожу.

— Таваріщ! Ґде будет ваш командір? — запитав його командант сторожі.

— Сзаді єдет, — байдужно відповів отаман і сміливо полинув на міст.

Старший терпеливо дочекався хвоста кольони, де на возі, на мішку з вівсом, велично, ніби китайський мандарин на губернаторській трибуні, сидів командант повстанчого обозу сотник Миколаєнко.

— Ви, таваріщ, будєтє командір?

— Я, — катеґорично і з помпою відповів Миколаєнко.

— Із какіх мєст будєтє таваріщ?

— Пензенской.

— Пензенской? — здивовано перепитав товариш: — Какова уєзда?

Ґенерал Єрошевич, командант II-го Подільського Корпусу Армії У.Н.Р. (повоєнна світлина).

— Інсаровскаво.

— Інсаровскаво? — поглибив своє здивування товариш.

— Села?

— Неєлова...

— Батюшкі мої! Развє не узнайотє? Я буду Ґрішуткін, син Данілкі, помнітє, что коґда-то в економіи служіл.

Командант сторожі з радощів, що стрінув земляка, який про Пензу дізнався з большевицького документу, що був забраний у полоненого червоноармійця, забув навіть про свої службові зобовязання і певно з годину плентався за возом, оповідаючи Миколаєнкові про новини, що повстали в Неєлові з першого дня світової війни.

Другого дня Волинець перейшов залізницю Козятин-Хвастів поблизу ст. Бровари, а 6-го травня отаборився під Гайсином. Большевики стягнули свої залоги з Липівця, Монастирища, Винниці, Брацлава, Погребища, разом 2.000 баґнетів, силами яких спіймали Волинця в кліщі. У ночі Волинець непомітно видерся з кліщів, залишивши два большевицькі фронти у твердому переконанню, що вони мають перед собою повстанців. На світанок большевики розпочали між собою завзятий бій. Билися так, як ніколи. На кожному фронтові повстала така курява, що нічого не було видко. Ранених і забитих виносили з поля бою сотнями. Коли вони нарешті довідались про свою помилку, то не було вже кому доганяти повстанців.

Оказія, що трапилася з большевиками, була отаманові на руку. Він оголосив мобілізацію селян і, зібравши 4.500 селян, захопив Гайсин, знищивши ворожу залогу. Залізницю Умань-Християнівка захопили повставші селяни на чолі з отаманом Клименком.

Проти отамана Волинця большевики кинули 7-ий радянський полк; проти отамана Клименка, — 8-ий Одеський піший, що складався виключно з матросів чорноморської фльоти. Одеському полку не підвезло: повстанці заманили його в багна і вирізали всіх до ноги. Волинець захопив залізницю Вапнярка-Християнівка-Цвітково і полонив бронепотяг „Большевик", почуваючи себе тепер паном на всю губу.

В Свято-Троїцькому монастирі поблизу с. Тишківки, що в 16 верствах від Гайсина, він знову оголосив мобілізацію і, зібравши 10.000 повстанців, кинув їх на Гайсин, що був захоплений підчас його відсутности 7 радянським полком. Цей полк складали: 1.200 баґнетів, 250 шабель, 4 гармати і 100 кулеметів. Хрестоносне військо отамана мало всього 600 рушниць, решта була озброєна на зразок печерних людей третичної доби. Однак їхньої відваги і рішучости, якими вони були переняті, було досить, аби поповнити брак зброї.

7-й полк очікувала доля Одеського полку, наколиб їм не допоміг сотник Цісар (пізніш отаман Чорна Хмара) Цісар насунувся на Гайсин на бронепотягу зі ст. Зятківці і передчасно, не діждавшись підходу Волинця, обстріляв місто гарматним вогнем. Це дало можливість 7-му полку без жадних страт відійти на Умань. Знову отаман захопив Гайсин, та цей раз з трофеями: воєнрук, уєздком і політком — бувший механік з крейсера „Боян" — мали приємність бути представленими отаманові.

Большевики перебували в розпучливому стані, казали:

— „Коли вважати отамана Шепеля за діявола, то отамана Волинця треба підвищити на вельзевула".

Кинули на отамана останню свою резерву Таращанську бриґаду в складі 2.000 шабель, 800 баґнетів і безлічи гармат та кулеметів. Бриґаду доручили відомому товаришу Гребьонці.

Отаман Волинець скупчив свої сили в с. Кисляках (під Гайсином), де і розпочав бій з Таращанською бриґадою. Бриґада оточила повстанців зі всіх боків. Положення для отамана склалося критичне: кулеметний та гарматний вогонь сипався на голову повстанців, як дощевий ливень. На чолі 61 шабель отаман пішов на ворожу кінноту і, продершись через ворожу лаву, схоронився з козаками Стецюком та Гульком у Кисляковському лісі.

Отаман Волинець (повоєнна світлина)

Таращанці оточили ліс.

Такого прикрого положення отаман ще не зазнав: виходу не було. Але скоїлося чудо. Кінь, якому Волинець дав волю йти, куди йому побажається, вивів отамана з лісу у місці, де випадково большевиків не було.

Полонені червоноармейці оповідали, що товариш Гребьонка, дізнавшись про утечу з Кисляковського лісу отамана Волинця, схопив за чуба першого підвернувшогося йому під руку товариша і в його імени так атестував свою бриґаду:

— Тобі не воювати, а грушки по садках збивати!

Своє серце він зігнав на селянах, покаравши їх контрибуцією, яку мали вони зібрати харчовими продуктами. Тисячі пудів найкращого сала, цукор, пшеницю, цукерки, олій, мід, що зібрали селяни, він навантажив на потяг, накресливши на кожному ваґоні червоною фарбою слова: „Подарок красному Петрограду.“

В Петроград відіслано телеґраму:

— Не дякуйте, то наш обовязок.

Голодний Петроград на власній шкірі відчув конечні слова, якими завше закінчуються російські казки:

— По вусам текло, а в рот не попало.

У ночі на стацію Гайворонь, де спинився навантажений потяг, ніби з неба звалився отаман Волинець, розігнав сторожу і заволодів ешелоном. Він навіть не знаходив слів для подяки большевикам за ту добичу, яка визволила його із біди. На випадковий крам він придбав коней, зброю, одягнув людей, став, як кажуть, чоловіком. На третій день Гайсин був в його руках.

У червоному головному штабі одержано ляконічну телеґраму:

— Волинець в Гайсині.

Штаб відповів скептично:

— Будь він проклятий. Хай подавиться своїм Гайсином, який надалі на нашій мапі не існує.

Сотник Миколаєнко, комендант обозу відділу отамана Волинця (повоєнна світлина)

Отаман нічого не мав проти такого мирного порозуміння, маючи в перспективі відпочати на адміністративній та культурній праці в повіті. 16 червня він скликав в Гайсині повітовий селянський зїзд, який обрав повітову раду зі 70 чоловіка, а ця вибрала виконавчий комітет під проводом Івана Миколайчука. В комітеті Волинець дістав теку міністра військових справ. Останнє не пошкодило йому видавати часопис „Повстанець,“ в якім він докладно інформував населення про бої української армії в районі Рівного і Кремінця та про перебіг праці Уряду У. Н. Р. Кожного тижня на всі кінці повіту висилано патріотичні відозви, інструкції та різні комунікати.

Большевики нарешті не стерпіли: смілива праця отамана під їхнім носом підривала престіж радянської влади. Треба було щось діяти. На армію надія була кепська. Всеросійський союз моряків відкомандував в повіт досвідчених і красномовних аґітаторів. Аґітатори так прислужилися владі, як в одній байці медвідь пастухові. Вони поширили чутки серед населення, ніби отаман працює за жидівські гроші. Зболшевичений елемент, якого серед селянства було досить, увірувавши в цю істину, почав гострити на жидів свої зуби. В повітрі запахло погромом. Отаман мусів виявити великий хист і вжити рішучих заходів, аби зліквідувати погромні настрої.

То був час, коли армія С. В. Петлюри знову тріумфально простувала на Київ.

Відомий отаман Юрко Тютюнник переконав Головного Отамана про необхідність утворення військових одиниць на засадах повстанчих орґанізацій і партизанських звичаїв. С. Петлюра дав згоду на сформування Київської селянської дивізії. Тютюнник запропонував Волинцеві зліквідувати свій відділ, відрядивши людей до складу Київської дивізії.

Волинець на це не пристав. Помирили отаманів на тому, що повстанчий відділ був перетворений в 13 Гайсинський полк і тимчасово прилучений до складу Київської ґрупи. Примирення було своєчасним: з Одеси відступала на Коростень-Калинковичі-Гомель XIV радянська армія. Під Уманем вона наскочила на Київську ґрупу. Під переважаючими силами ворога Тютюнник примушений був відійти на північ. Отаманові Волинцеві на цей раз не підвезло: кращий його курінь спіймали большевики в лісі під с. Голяківським. Курінь загинув у повному складі; його курінного полковника Миколаєнка-Братенка большевики підняли на списи.

З рештою полку отаман Волинець повернувся на Гайсинщину. Там очікувала його друга несподіванка: з півдня насунулися денікінці. 3-ій курінь XIV Галицької бриґади розташувався в с. Карбівці, яке оточив денікінський Волчанський відділ, загрожуючи куріневі полоном. Курінь спіймався у мішок*). Положення було таке, як кажуть, ні туди Микита ні сюди Микита. Галичани казали:

— Наше положення, як того панка, що, скинувши штани, сів на кропиву.

Визволив курінь отаман Волинець, який, як ніхто, знав потайні тропи і напрямки на рідній йому місцевости. За його допомогою курінь дістався до ст. Вапнярки, де сів в ешелон і відїхав в напрямку Жмеринки. Волинець повернувся назад і засів у буйних лісах в районі Цвіткова-Печера-Немирів. Зіма з 1919 на 1920 р. трапилася, як на гріх, несприятливою для повстанчої праці — з лютими морозами і шаленими хуртовинами. Отаман демобілізував свій відділ, залишивши при собі кінну сотню, з якою провадив терористичну партизанську працю в запіллю ворога.

На весні 1920 року отаман оголосив на Гайсинщині мобілізацію. Сполученими силами — своїми і отаманів Голуба і Лисогора, погромив під Гайсином червоноармейців і знову захопив Гайсин.

Большевики вже не знаходили ані сил ані бажання чіпати отамана: лише визначили за його голову велику грошеву нагороду. Отаман скористав з такої нагоди і сформував Гайсинсько-Брацлавську повстанчу бриґаду в складі 1700 баґнетів і 800 шабель.

Дізнавшись про ці формування, большевики кинули на отамана всі свої сили, що були в резерві — 60 та 44 радянські дивізії. В с. Кернасівці Волинець потерпів від червоних поразку і примушений був відійти на схід.

---

*) Гляди в цьому числі: „Нарис історії XIV. Бриґади“, пор. Аріо.

20 травня Гайсин захопили польські війська.

Отаман Волинець доручив свойому адютантові сотнику Загородньому (нині студент Познанського університету) звязатися з командуючим Наддніпрянською Армією ґенералом Омеляновичем - Павленком і одержати від нього бойові директиви. Командарм прилучив повстанчий відділ до Запорожської дивізії; отаманові Волинцеві наказав орґанізувати повстання в найблизчому запіллю ворога.

В недалекому часі до червоного головного штабу надійшла телеґрама: — „Волинець позаду нас.“

Бог то знає, яких заходів вжив головний штаб, тільки до глибокої осені Волинець розважав населення ефектними несподіванками, захоплюючи в свої руки ворожі обози, розїзди, гарматні частини, шпиталі та обслугу.

Большевики казали:

— Такого гада напевно командірували на наше безголовя зі самого пекла.

В жовтні місяці Волинець одержав від ґен. Омеляновича-Павленка наказ про влиття його повстанчого куріня до складу 3-ої залізної дивізії.

Волинець наказ виконав.

То був час, коли погромлена Катовським українська армія примушена була шукати захисту на чужому терені. Отаман Волинець не вважав боротьби з червоними закінченою і енерґійно формував новий повстанчий аванґард під проводом Вовченка, Цісаря та Якубенка, що мали продертися через ворожі тили в район Липовець-Гайсин-Балта.

Нарис історії XIV. Бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

Покищо частин І-го і ІІ-го корпусів не було. Одержавши цю диспозицію звернувся отаман Оробко, щоби корпус, оскільки можливо, змінив приказ в тім напрямі, щоби 14-а бриґада, або лишилась в Дашеві і обсадила там попередно викопані і дуже пригожі окопи, або щоби зняла позиції близче річки Соб, щоб мати природну перешкоду перед собою і не запускатись у великі лісні полоси, які розтягались за річкою Соб.

Приказу не змінено і в ночі з 12 го на 13-го відійшла бриґада до Дашева, де було місце збірки всіх частин. На великім ринку збиралась бриґада. Майже рівночасно прибув до Дашева і штаб 8-ої бриґади, яка відкинена ворогом і то рівнож головно кіннотою, займала нові приказані корпусом позиції. Над ранком 13-го жовтня рушила 14-та бриґада на Ситківці — Шобельну — Юрківці.

Власна диспозиція звучала менш-більш так: ІІ-ий курінь Юрківці з сильною заставою в Білках і розвідка через Тодорівку на річку Соб. І-ий і ІІІ-ий курінь в Ситківцях з заставами в Буді джуринецькій і в Джуринцях; розвідка через Христинівку на річку Соб. Крім цього висунути стежу до Носівець для забезпечення правого крила. Кіннота веде розвідку на Гайсин. Застави мали окопатись, щоб ставити наступаючому ворогові довший опір. Застави мали телефонічне получення з кмдою куріня. Кмди курінів зі штабом бриґади, в цукроварні в Ситківцях. Часть артилерії залишено в Юрківцях, часть в Ситківцях. Боєвий обоз в Александрівцях. Експозитура інтендантури була, як і досі, на стації Фердинандівка. Телефонічного получення з корпусом ізза фізичної неможливости не було; звязок удержувано кінними вістовими 8-ої бриґади, яка мала телефонічне получення з корпусом. Тут остали ми лиш один день і ніч, себто 12-го і ніч з 13-го на 14-го жовтня 1919 р.

13. жовтня в ночі наспіла з корпусу диспозиція, після якої 14-та бриґада мала посунутись вперед, осягнути річку Соб і там окопатись.

Власна диспозиція звучала: І-ий курінь і ІІІ-ий з Ситковець через Шуру-Метешнецьку на Карбівку, ІІ-ий курінь з Юрковець через Білки — Христинівку на Бандури. Позиції заняти перед річкою. Окопатись і замкнути всі переходи через річку На право забезпечити крило висуненою заставою, яка замикалаб рівночасно перехід через став в Кислях. На ліво знайти злуку з правим крилом 8-ої бриґади коло „Z. O.“ по тім боці села Рахни. Штаб бриґади переходить до села Христинівки. Куріні ітимуть боєвим походом. Ситуаційні звіти слатимуть що 2 год. до Христинівки, зглядно на дорозі Етківці — Христинівка. Початок походу о год. 7-ій рано 14. жовтня 1919 року.

14-го рано похід почався. Штаб бриґади прибув о 10-ій до с. Христинівки, де знаходився ще ІІ-ий курінь. Кмдт куріня зголосив отаманові Оробкові, що він післав стежі наперед в напрямі до Бондур (Бондури, як показалось пізніше, були в цей час вже в руках ворога), а курінь тепер обідає і негайно відійде дальше. От. Оробко приказав кмдтові куріня негайно кінчати обід і рушити дальше. Частина артилерії прибула на велику площу перед селом, зглядно перед двором, який стояв між стацією, а селом Христинівкою, сюди прибули також кухні і вози з муніцією. І-му і ІІІ-му куріневі покищо ці вози і кухні здержано, бо ще не було ніякого зголошення від тих двох курінів. Це нас непокоїло. – Тому вислано кавалеристів зі штабу по ситуаційний звіт до І-го і ІІІ-го куріня. —

Часть артилерії, яка була при другім куріні, була в селі. Кілька хвилин перед відходом ІІ-го куріня счинилася в селі страшна стрілянина, яка змішалася з криком і зойком людей. Всіх опанувала страшна паніка. Хто лиш міг, почав утікати з села в сторону ліса до залізниці. Показалося, що в селі були переховані денікінські частини, які нечайно зробили огневий напад. Кілька хвилин перед цим випадком хотів я від мущин, які крутились по дворі, а зглядно від одного пристійного, інтеліґентно виглядаючого, ще молодого, виголеного, довідатись дещо про околицю. Він не вмів мені відповісти, а зглядно відповів зле, бо на карті читав я інакше, я закликав ще одного

із тих мущин, але і цей не був „здешний". Це видалося мені дуже підозрілим. Я наказав їх придержати. Однак вони скориставши з паніки повтікали. Були це без сумніву денікінські старшини. Взагалі село Христинівка було кацапське, а тимсамим прихильне „Добровольчій Армії" і тому удалася ворогові ця засідка. Само-собою, що завинив тут почасти і II-й курінь через свою лехкодушність.

Отаман Оробко при помочі старшин штабу старався здержати утікаючу піхоту перед лісом і зробити наступ на село, але це було неможливе, бо піхота пощезала в лісі і лишилося всього кілька людей, з якими робити наступ на село показалося виключеним. Лиш сот. Царевич кинув кілька ґранат на село і тим крив відворот. Ворог, який виступив за нами лише на край села, не підступав далі — це була сама піхота. По тій поразці перестав існувати другий курінь. Осталось всього 50 людей і два скорострілі. Решта лишилася в руках ворога. Полк артилерії лишив одну пушку в селі.

На початку села Ситківці задержано і упорядковано частини, як було можна. Вози очищено від піхотинців, яких на кожній підводі сиділо 2—3 чоловіка, сформовано один відділ, який мав з одним скорострілом замикати кольону. Не лишалось нічого, як зробити відворот і то в напрямі на Остолопів, щоб осягнути получення, залучивши апарат на перманентний дріт з Винницею, або з Корпусом і зголосити ситуацію. Хор. Щербанюк зголосив зі сторони Шабельна, що на дорозі межи Юрківцями а Білками, яка веде з Шабельної до Ситковець, посувається велика ворожа кольона: около 300 їздців (зі співом) напереді, одна батерія - 3 пушки, а за ними довга кольона возів з піхотою. — Показалось, що в Шабельній 8-ої бриґади мабуть уже давно нема, бо з самої поведінки ворога можна було пізнати, що чувся безпечним. (І дійсно 8-а бриґада ще 13-го над вечер була розбита ворожою кіннотою під Дашевом і Шабельною і зробила ще того самого дня відворот в район Жорнища). Супроти цього рушено негайно в похід.

З Ситковець вислано ще перед відходом двох перебраних стрільців в сторону Карбівки зі ситуацією написаною коротко німецькою мовою до I-го і III-го куріня, які були наслідком невдачі в Христинівці цілковито відтяті і тим самим лишені собі. Люди ці не прибули. Однак в кожнім нещастю є все ще крихітка щастя і це показалося на двох згаданих курінях. Мимо майже цілковитого окруження удалось їм перерватися при помочі знаменитого і типового повстанця от. Волинця через ворогів на ст. Вапнярку. Там заваґонувались і відїхали до Жмеринки, де тоді знаходився штаб бриґ. з рештками бриґади.

Події при I-ім і III-ім кур. склались ось так:

Перший і третій курінь прибули на свої призначені місця, себто до Карбівки, не знаючи зовсім, що діється з заду зі штабом бриґади і іншими частинами. Хоч і чули в заді стрілянину, однак не здавали собі докладно справи з того, що властне зайшло. III-ій курінь мав приказ обсадити річку Соб, знайти злуку з II-им курінем в Бондурах. I-ий курінь мав бути покищо в резерві. I-ий курінь зайшов до села з полудневої сторони. III-го кур. ще не було. З огляду на це заняв сам позиції. III-ий кур., який прибув щойно пізніше, змінив перший аж над вечір. Тут стрінувся I-ий кур. з повстанцями от. Волинця, які прийшли з Гайсина, опускаючи його, загрожені Денікінцями. Тільки завдяки щасливому припадкові між курінем а повстанцями не прийшло до бою. Того самого вечора курінь вислав кінних вістових до постою бриґади по ситуацію і на звязок, та там її вже не застав. Вістові не вернули, аж щойно другого дня долучились підчас відвороту і зголосили, що бриґади нема на місці постою. В Бондурах був також ворог.

От. Волинець обняв провід і мав випровадити оба куріні, які дійсно були окружені. Рано о год. 8-ій почався відворот. Криючи відворот, пор. Голота зі своєю сотнею звів ще бій з Денікінцями, які не прочуваючи, що Карбівка обсаджена, їхали другим берегом Собу до Гайсина. Цю кольону, яка складалась з неменше як 300 возів, а на возах піхота, заскочила сотня пор. Голоти сильним скорострільним і крісовим огнем. Денікінці змішались, але вмить відтак розсипались в розстрільну і почали наступати, а артилєрія, яка їхала за кольоною і ще була в лісі, відкрила сильний огонь на близьку віддаль. Сотня однак держалась так довго, заки всі власні частини з села не відійшли. Третий курінь відбився по дорозі від I-го задля своєї повільности та нерішучости в рухах, а також і тому, що складався в більшій части з Придніпрянців, які спасалися утечею, куди лиш попало. Тільки мала його частина, майже виключно Галичани, перебилась через перстень Денікінців, причім звели кілька сутичок.

Перший курінь майже цілком окружений перебився через Ярмолинці, які мусів зараз нічю покинути, через Жарпачку, де мусів другої днини відбити ще наступ Денікінців, через Степанки, де переправився через Бог, попри Тульчин до Вапнярки. Тут прибув 18. жовтня з цілим майже станом, з цілим боєвим обозом, лиш з малими стратами. Другий беріг Бога був обсаджений У. С. С-ами і то лиш малими стежами. Більші частини були в Людижині. Після відомости від стеж, з якими стрінувся I-й курінь 16. жовтня, якраз при переправі стояли У. С. С. вже три дні в тім районі.

І так знову бриґада осталась фактично тільки з одним курінем, як це вже було раз в Галичині.

Експозитуру інтендантури відіслано до Вороновиць. Надвечір 14. X. вийшли ми з Ситковець і переночували в Остолопові. Тут дістали ми получення з Вороновицями, де знаходився к-дант корпусу ґен. Кравс і начальник оперативного відділу сот. Купчанко. Подано ситуаційний звіт і перебрано наказ відійти покищо до Ковалівки на північ від Немирова і там чекати дальших наказів. Пополудні на другий день, то є 15. X. прибули ми до Ковалівки, де знаходився курінь сот. Станиміра, 8-ої бриґади. 8-ма бриґада, розбита ще 12. жовтня під Дашевом, відступила через Жорнище на Ковалівку-Чекаманівку, де прибула день перед нами, то є 14 X. Друга бриґада знаходилась в районі Жорнище. Кавалєрія бриґади в районі Ілинці. Тут треба згадати, що курінь сот. Станиміра складався переважно з Придніпрянців і мав до 600 крісів. Однак більша їх часть лишилась вже в Россоховатій, не видержавши наступу ворога. І вже тої ночі, коли ми держали Слободище, затримували наші стежі дезертирів з 8-ї бриґади. Під Дашевом розбіглася решта куріня, так що тут в Ковалівці мав з 600 крісів всього навсього коло 100 крісів і то переважно Галичан.

Ще тої самої ночі, себто з 15. на 16. X. дістала 14. бриґада, а зглядно її розбитки, наказ: „Відійти негайно до Брацлава, обсадити і держати до при-

буття частин ІІ-го Корпусу міст в самім місті і міст в Семенках, оба мости на Бузі, а всі пороми в Должку, в Салінцях і в Рай-городі витягнути на той бік річки, значить замкнути і унеможливити всі переходи на Бузі на відтинку Брацлав-Семенки, з обома місцевостями включно, себто держати відтинок довжини не менш, як 16 км. Розуміється, це було неможливим до переведення. Поперше, що не було до диспозиції необхідної скількости людей, друге, що люди і коні були останніми негодами і зусиллями дуже помучені. Люди були зденервовані, невиспані і взагалі неспосібні до якоїнебудь поважнішої бойової акції, як ця. Додати треба, що в айоні Олятинець знаходився ворог, а його розвідки доходили до Рачок, це було коло 5 верств на полудневий схід від Ковалівки. А на право тає нича пропасть (київська ґрупа, що в ночі перед наступом на Слободище вирушила з міста, часть мабуть перейшла до Денікіна, часть подалась на Тульчин, а У. С. С. около 13—15 находились в районі Людижина). А ситуація перед фронтом була остільки ясна, що ворог кожної хвилини міг з якоїбудь сторони ударити. Можливий був навіть напад просто з заду. От. Оробко зголосив негайно про положення і попросив, аби приділити йому принайменше якийсь курінь, або взагалі змінити наказ відповідно до фактичного положення.

Наказу не змінено і ми вирушили ще досвіта, зовсім не спавши цеї ночі. Ще раненько прибули ми до Брацлава. Артилєрію лишили ми на дорозі з Гукова до Брацлава, приблизно дві верстви від міста. Міст обсадили ми одним скорострілом і 10 людьми, а „головну силу“ лишили перед містом, себто до 30 крісів і ще один скоростріл, як резерву. Бриґадна кавалєрія мала насамперед обшукати терен самого міста Брацлава, відтак лишити лише кількох людей при штабі бриґади, а з рештою поїхати вздовж ріки Бог і перевести наказ щодо поромів, як також післати розвідку до с. Семенки, де ворог, після власної калькуляції і після висказів цивільного населення, мав бути в е тому два дні. Обсадити Семенки не було чим. Ледви обсаджено міст, роздано відповідні накази, як з заду з лівого боку від ліска Пархилівка почала зсуватися якась піхотна розстрільна. В першім моменті думали ми, що це не є ворожа розстрільна, і вислали двох старшин та двох їздців на розвідку. По хвилі приняті огнем вернулись з тим, що це ворог і то в силі може 200 людей. Негайно уставлено резервний скоростріл і розсипано в розстрільну проти цеї піхоти своїх 30 людей. Рівночасно вислано цілу бриґадну кінноту в місто, зглядно за місто на розвідку. Почалась вже мала перестрілка з ворожою піхотою, як власна кіннота в повнім ґальопі вернула, а комдт. хор. Щербанюк зголоси , що в тій хвилині вїздже в місто найменше дві сотні ворожої кінноти. В одну мить була наша задача скінчена — вже розуміється в самім зародку фактично зліквідована. Піхота на вози, штаб на коні, всьо кинулось взад, бо тупіт ворожої кінноти вж було чути. А була вільна лиш одна дорога і то на Монастирське. На дорозі лишено один скорострІл з пор. Давибідою і хор. Щербанюком, які мали вистрілити цілий ґурт і тим задержати дещо ворога, зглядно впро адити нелад і замішання у ворога, а нам дати час на випередження. Вже в половині дороги до Монастирського почули ми, що скорост іл замовк, а за кілька хвиль і оба старшини були при нас. Вони сповнили свою задачу, ворог не міг вийти з міста і розділився на дві кольони: одна вернула назад до міста, перейшла попри млин і почала гнатись за нами на ліво від дороги до Монастирського, друга частина кинулась на міст і взяла напрям вздовж Буга на Перепільче. Ця частина, як пока алося, перейшла в Перепільчім через Бог і мало що не замкнула нам дороги на Паланку. Перед самим с. Пе арою перестав ворог гнатись за нами. В його руках лишився один скорострІл і два вози з кількома людьми, які застрягли в болоті в с. Монастирське. Вже в селі Монастирське почав падати дрібний, г стий і дуже холодний, осінний дощ зі сніго , який пересік нас до нитки і богато з нас перестуджувалося. О . Оробко рішився поїхати з тими рештками до Жмеринки. 20. X. прибули ми через Печару-Красне до Жмеринки, де остали ь аж до перемиря з Денікіном.

IV. Жмеринка

В Жмеринці закватирувалися ми в так званій залізнодорожній дільниці між військовою рампою, а товарною стацією на північно-східнім крилі міста. Сот. Станимір обняв, зараз по своїм прибуттю до Жм ринки, команду мі та. А праці було дуже богато. Непорядк в місті були страшні, просто анархія. Місто було тоді головним зафронтовим пунктом Армії У. Н. Р. Всякі дезертири, волоцюги з фронту Дієвої Армії сиді и тут і рабували, крали, розбивали, насилували. І тому власне уважали ми нашим обовязком привернути, оскільки це нам було можливе, лад і спокій в місті.

Мабуть 21. X. прибув поїздом до Вапнярки І. кур., відтак III-ий. Привезли зі собою богато хорих, а й здорові були помучені і морально та ф зично на довший час підкопані. Рівночасно стягнено з Винниці інтендантуру, обоз і артилєрію. Згадані частини кватирували в касарнях бувш. 9-ого полк . Артилєр я по нашім відвороті з Брацлава зорієнтувалась негайно в ситуації і відїхала до Винниці, де залишилась до цього часу. — Зараз того самого дня, себто 19. X., як прибув штаб бриґади до Жмеринки, подано докладний звіт Н. К. У. Г. А. З Корпусом получення не було. Полк. Шаманек покликав от. Оробка, щоб особисто здав звіт про минулі події, головно під Брацлавом. Однак от. Оробко лежав тоді хорий і в його заступстві поїхав я до Винниці з усіми письменними диспозиціями, звітами з фронту, ситуаційними голошеннями і т. п. і це предложив я полк. Шаманекові. Полк. Шаманек приняв все до відома. 14 бриґ. була відтак залишена в Жмеринці, як армейська резерва.

Якийсь час потім прибув до Жмеринки і штаб III-го Корпусу, який остався в ваґонах на товарній стації.

Цей період, який 14 бриґада і рівночасно ціла Армія переживала в Жмеринці, був найстрашнішим в цілім часі її існування. А страшний був не лиш зовнішними подіями, а виключно майже внутрішним положе ням. Був це час, коли зі зловіщою силою і немилосерною безглядністю шаліла серед війська страшенна пошесть: пятнистий тиф. А з ним в парі ішли йому з допомогою запалення легких, запалення нирок, мозґу, тиф поворотний, тиф черевний і т. ін. Наймогутнішим союзником цеї страшної пошести з її наслідками була люта і скора зима. Чудова була осінь, тепла, суха, приємна, повна своїх чарів, чарів української осени — як ще не було боїв з Денікіном.

Але зараз в перших днях боїв пустився дощ осінний дощ. Дрібнесенький, густий, холодний, їдкий

різав безнастанно вимучене в боях і фронтових негодах, лице. Сік старе, слабе убрання і пересякав до кости. Земля перемінювалась в тяжке, товсте, густе болото, в якім іти було мукою, а їхати возам або гарматам було ще тяжче. І так вже лихі черевики дерлись, одіння нищилося, здоровля підупадало і ослабала відпорність на хороби. — Тиф міг тим лекше шаліти. І зима прийшла скоро, бо вже 25 жовтня упав великий сніг. Однак сильних морозів ще не було, сніг через день топився, часом сік дощ. Як вже було згадано, в Винниці появились випадки пятнистого тифу, одначе не перевищали 10%. На фронті в перших днях, як ще було сухо, процент хворих все ще не перевищував 10%. Але з хвилею, як почалися дощі, легкі морози, зимні, вохкі ночі, процент ріс застрашаючо. В Жмеринці досяг свого кульмінаційного пункту. Не було часу думати про ніщо іншого, лиш про те, де помістити хорих і як ними опікуватись. Шпиталі, які були в Жмеринці, цивільні і військові, були переповнені. Треба було закладати кімнати хорих і переходові лічниці. Про ліжка і мови не було, лишалась сама солома, простирала були виїмком, накривала рідкістю. Ліків було дуже мало взагалі, а передусім не було тих, які були конечні для тифу. Смертні випадки були так часті, що про домовини і думати не було можна. Ладувалося трупів на віз, прикривалося чимнебудь і досвіта вивожено на цвинтар, де їх масово закопувано. І ратунку не було. Не було середників, способів, ліків ані лікарів. Ратунок міг бути такий, щоби всіх здорових ізолювати, дати їм чисте шмаття, не менше як по дві парі, відповідне одіння і пересунути в інші околиці, деб пошестей не було! Це сталось вправді пізніше, але було вже за пізно.

В останніх днях місяця жовтня захорів от. Оробко, а саме відновилась йому (давня, стара) недуга і він відійшов в перших днях падолиста до Винниці, побув там кілька день, а по виздоровінню відійшов до Одеси до штабу тодішного кмдта добровольчої армії на Правобережу, якого офіціяльний титул був: „Кмдт військ Новоросійської Области", як звязковий старшина Гал. Армії. Команду бриґади, а зглядно бриґадний лязарет обняв найстарший ранґою сот. Ґеліцінський.

Такий був загальний стан здоровля 14-ої бриґади. Відповідно до нього виглядав і стан коней і матеріялу. Лишалось на 4-6 коней по одному стрільцеві, який при найліпшій своїй волі не міг сповняти свого обовязку, як слід. Коні діставали пархи, були і випадки носатизни. Кріси ржавіли, вози нищились. А вигляду, виходу з цього нещастя майже не було. В наслідок такого положення внутрі, наближення денікінського фронту, непевности зі сторони заходу, неясности рухів Дієвої Армії, яка ґравітувала до Польщі, а тим самим опускала фронт і відходила в район Проскурів-Нова Ушиця, поширилась в Галицькій Армії дезерція. І так втікало з початку з бриґади стрілецтво і то по 2, по 3. Відтак почали підстаршини, а згодом і старшини. Відхід петлюрівських частин на захід сприяв дезертирам. І так в день самого відходу на денікінський фронт до Красноє 6.XI. 1919. утік кмдт другого куріня сот. Пфавзер з кількома старшинами і до 20 підстаршин та стрільців з возами і кіньми на захід.

В такім менш-більш стані знаходилась бриґада, коли наспів приказ про майбутнє перемиря з Денікіном. В тій цїли мав III. Корпус, зглядно ціла Гал. Армія заняти відповідну позицію і там залишитися аж до дальших приказів, які наспіють по перемирю. Приказ був без огляду на стан бриґади вирушити. Лишити всіх хорих, а з рештками здорових, в якім стані вони би не були, заняти приказану позицію, себто для 14. бриґади район м. Красноє, віддалене на полудне від Жмеринки 20 км. Бриґада вирушила 6. листопада около 4. год. по полудні. Оскільки було можливим, поїхало все, що лиш було здорове: піхота, артилерія і штаб: усього не більш, як около 200-250 людей. Обоз лишено в Жмеринці, а при обозі, де була переходова лічниця, лишено всіх хорих людей і хорих коней з частин.

День був дуже сумний. Сніг таяв, дрібний, зимний дощ сік під подувом вітру через цілу дорогу. Пізно в ночі прибули ми в село Грушевці, де переночували. На другий день рано рушили до Красноє. Попереднього дня післано до штабу корпусу до с. Потока одного старшину по близчі усні інформації щодо перемиря. Повідомлено нас, що перемиря з Денікіном підписано 6. листопада. Ще того самого дня, як бриґада прибула до Красноє і виставила застави, що замикали дороги зі сходу до міста, зглядно до села Красноє, яке було продовженням міста на схід і полудне, розброїла нам денікінська кінна розвідка дві застави. Почали розброювати стрільців і по хатах. На інтервенцію нашого кмдта сот. Ґеліцінського у кмдта розвідки, якогось „паручіка", як також по перечитанню приказу щодо перемиря, віддано нам зброю. Ще тогож дня в ночі то є з 8 на 9-го листопада Денікінці також дістали відносний приказ, прислали звязкового до штабу і перейшли деякими частинами через Красноє на північ, а деякими закватирувались в самім місті.

Денікінські частини були сильні, полк числив до 2000 крісів, були добре убрані, по більшій части в нові анґлійські однострої і дуже добрі, сильні, анґлійські черевики. Мали богато зброї і богато амуніції. Отже були забезпечені в те все, чого нам бракувало. Дисціпліна назагал (оскільки ми могли це завважити) була досить добра. Одно однак було характеристичне, це те, що рабували, де і коли могли, не обходилось також без погромів. Участь в рабунках і погромах брали без ріжниці чи рядовики чи старшини.

Невдовзі лишили нас Денікінці самих і потяглись всі на Київ. Першим нашим ділом в Красноє було урядити лічниці. Це в короткім часі удалось при допомозі міського населення і то так Українців, як Жидів і Поляків. Цивільний лікар, до якого ми звернулися з уряду, поставив себе до диспозиції, помимо того, що довкруги населення рівнож терпіло тяжко від пошести тифу.

Коло 15.XI. 1929. виїхала бриґада з Красноє згідно з приказом корпусу в новопризначений район, себто до села Вітави і м. Гніваня. В Гнівані примістилися покищо лише обози та інтендантура, а штаб бриґади і інші частини розташувалися у Вітаві. В Красноє лишився пор. Крутій, як стаційний кмдт з кількома людьми, які були залогою, а рівночасно сповняли службу санітетів коло хорих. Хорих лишилось там до 40. Між іншими лишився там і я, захорівши кілька днів перед відходом бриґади на пятнистий тиф і запалення легких. Моє місце в бриґаді заняв переходово пор. Будний та потім аж до кінця пор. д-р Борисевич.

Побут у Вітаві тревав до 28. листопада 1919. То-

гож дня перейшла ціла бриґада до Гніваня, де оставала аж до відходу цілої Армії на полудне.

День чи два дні перед 28. листопадом прибув до бриґади, призначений Н. К. У. Г. А, новий кмдт бриґади сот. Странський, а сот. Геліцінський відійшов до корпусу в його розпорядження. Сот. Странський був Віденчиком і прибув кілька тижнів тому назад з Відня з ґенер. Ціріцом. В Українській Армії ще не служив. Був австрійським сотником і на наші відносини може з замалим досвідом і з замалим зрозумінням до цілої справи. В тім може і лежала його нерішучість в деяких випадках, наслідком чого підпадав під впливи і то на жаль не все дуже корисні. Назагал був чоловіком добрим, працьовитим, інтересувався справою і досить скоро учився української мови. По розброєнню Галицької Армії Поляками підчас переїзду до Тухолі утік до Відня.

(Далі буде).

Матеріяли і документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

8. Звіт з Підгаєць

По отриманню інструкції в пятницю 1/XI. 1918 приступив гурток людей інтеліґенції до її переведення.

В тій ціли почав він негайно творити військовий відділ, якого зорґанізовання наступило в понеділок вночі. Відділ вояків під проводом поручника Михайла Ґоя увійшов у вівторок рано до Підгаєць, розоружив відділ жандармерії та почав переймати уряди. — Той сам гурток інтелґенції десиґнував мене до переняття Комісаріяту. — Я пішов до ц. к. староства з гуртком старшої інтеліґенції і представників міщан та переняв без ніякої перешкоди урядування від ц. к. старости Танського, відбираючи акти ц. к. староства, касу і опечатавши бюра. — Всіх урядовців староства звільнив я з посад, заявляючи їм, що евентуальне приняття їх до служби Українській Державі зависіти-ме від затвердження У. Н. Р. у Львові.

Всі інші уряди полишив я на дальше в урядуванню, зажадавши від них урядування в українській мові. — З огляду на брак охочих робітників замкнув я зовсім рільничу експозитуру, а Раду Повітову розвязав, заявляючи, що дальше її істнованнє як уряду зависіти-ме від У. Н. Ради. — Того самого дня вечером гурток так місцевої як і позамісцевої інтеліґенції доручив мені ведення аґенд Комісаріяту в характері тимчасового Комісаря, моїм заступником вибрано емеритованого суддю канд. нотар. Івана Ганаса. Усталено скількість членів повітового комітету на 7 осіб і вибрано 5 членів ук. народности. Решту двох членів вибрали у своїх орґанізаціях одного Поляки, а одного Жиди і мене про це повідомили. Орґанізацію громад ввів я в життя в той спосіб, що іменував громадських комісарів і їх заступників на основі опінії інтеліґенції і доручив новоіменованим комісарам переведення вибору комітету з 5 осіб, зложеного зі свідомих і поважних селян. — Приписаних мені інструкцією виборів не зарядив я з огляду на небезпеку партійних спорів, котрі допровадилиби до заворушень і з огляду на інші дрібні, але непоборні перешкоди.

Для удержання ладу і порядку в повіті реактивував я всі дотеперішні станиці жандармерії в повіті, принявши до служби самих Українців. Крім цього поручив я комісарам створення узброєних нічних варт.

Боєва управа, котра складається з 4 старшин і 140 стрільців оголосила виїмковий стан в повіті і видала всякі зарядження для удержання ладу і спокою в повіті. Наразі в моїм повіті панує повний спокій. В пятницю 8/XI. вечером одержав я телеґрафічне поручення з Бережан зарядити мобілізацію в цілім повіті.

Не маючи докладних інструкцій, пристосувався я до бажання місцевої боєвої управи і зарядив перегляд 12 річників тоб-то від 1901. до 1890 р. Перегляд відбудеться в днях 11. 12. і 13. ц. м.

Персональний склад комісаріяту такий:

Крім мене і мого заступника урядує комісар Володимир Баранецький, бувший концептовий практикант ц. к. намісництва, Стефан Шпундер, бувший повітовий секретар староства, Василь Рудий, бувший старший офіціянт ц. к. староства, Дмитро Сена і Іван Кучма, бувші офіціянти ц. к. староства. Чекаю на нові інструкції. Порозуміння з сусідними комісаріятами існує, але є дуже доривочне.

Підгайці, 9. падолиста 1918.

Осип Танчаковський, тимч. Комісар У.Н.Р.

Звіт з Радехова.

Дня 2.XI. ц. р. Загальні Збори вибрали повітовим комісарем на Радехів управителя радехівської будівельної експозитури Александра Ростковича, а на членів Ради: о. Володимира Пелліха, пароха Радехова, директора каси Михайла Лотоцького, Стефана Обертаса, о. Петра Клебана, Григорія Германа. На території радехівського повіту обняла всюди урядування нова влада. По селах і містечках вибрано місцевих комісарів, а сесія з ними відбулася сьогодня. На сесії представлено програму праці в цілім повіті на найблизчий час, поки з Української Національної Ради у Львові не одержимо директив. Все іде в ладі після наших вказівок. В неділю 10/II. відбудуться Народні Збори і Свято укріплення української влади на рідній землі, а у вівторок 12/II. слідуватиме присяга новоіменованих місцевих комісарів. Населення ставиться до нової влади прихильно. Тому, що бувші урядовці ц. к. староства відмовили нам служби, комісаріят був приневолений зложити новий персонал, який постійно повнить службу в Радехові. Попередний курієр Фурґала, якого ми дня 5/II. вислали до Укр. Нац. Ради до Львова, доси ще не вернув. Маємо 16 ваґонів бараболі і ваґон збіжа зовсім заладованого, котрі на випадок привернення руху до Львова стоять до Вашої диспозиції. Просимо конче надіслати нам дальші директиви.

Радехів, 7. падолиста 1918.

Ростковић, в. р.

Звіт зі Стоянова.

В Стоянові перейшла державна влада в українські руки зовсім спокійно. Місцевим комісарем Стоянова став селянин Заремба. Військовим командантом є поручник Юрій Жмур. Зорґанізовано теж міліцію під проводом хорунжого Косаря. В Стоянові є около 50 людей залоги. Українська міліція переняла в Стоянові весь матеріял від військових команд бувшої австрійської армії, розоружила їх, а чужинців відіслала через Сокаль домів. Ліквідація живого інвентаря перебрана від військових відділів ведеться спільно з повітовим комісарем і місцевою українською командою. В значній части віддається тягло потребуючим селянам в уживання до робіт. Ми не могли виплатити платні залізничим, почтовим, телеграфічним урядовцям і фінансовій сторожі, як також учителям по причині, що ми перебрали в державних касах всего-навсего 20.000 К. готівки. Розброєно неукраїнське населення і заряджено загальну мобілізацію всіх здібних від 18. року життя. Зорґанізовано теж жандармерію. Повітовим комісарем став інж. Ростковнч.

Звіт зі Стрия.

Курієр Федь Підгородецький здає слідуючий звіт:

Посол др. Володимир Сінгалевич зорґанізував Стрийщину і сумежні повіти. Староство в Стрию обняв меценас др. Гарасимів, раду повітову о. Ніжанковський, почту др. Калитовський, суд др. Кульчицький, залізничу стацію інж. Турин. В місті Стрию орґанізується міська міліція, до якої належить коло 500 людей. Комунікаційні середники як гостинці і залізничі шляхи обставлені військовими патрулями. Військовим командантом є сотник Котович. Занято податковий уряд, в якого касах занято коло 1,000.000 К. В місті відчувається брак вугля, опалу так для населення, як для залізниць. Стрий має до диспозиції 28 армат без муніції, з того дві вислано до Дрогобича, а три до Львова. В місті і повіті повний спокій, життя пливе нормальним шляхом. Залізниця до Старого села через Ходорів в наших руках. Полонені з Угорщини вертають тисячами нараз через Стрий і звідси повстають великі транспортові труднощі. Богато полонених вертає пішки з браку ваґонів і тому війти дістали приказ в справі прокормлення тих полонених, щоби охоронити населення перед грабіжами. Війти по селах заприсягли на нову владу і цілий адміністраційний апарат працює дуже справно.

Звіт з Перемишлян.

Курієр Корчовський Олекса, підхорунжий, здає слідуючий звіт:

Перемишлянський повіт перейшов в українські руки дня 3. листопада ц. р. Повітовим комісарем перемишлянського повіту став др. Свістель, поручник УСС., повітовим військовим командантом Григорій Чолій, поручник 55. пп. Жандармерія і всі інші державні уряди повнять службу в імени Української Держави. В повіті повний спокій і порядок. Інвентаризація військового майна, бранка бувших вояків і рекрутація добровольців до української армії іде скорим темпом. Повітова військова команда вислала на підмогу до Львова сотню вишколених стрільців. У вишколі находиться звиж 300 вояків. В повіті повний спокій і порядок. Повітова харчева управа достарчила до Львова 5 ваґонів бараболь, які зложили селяни, почувши, що Львів находиться в апровізаційних клопотах.

Звіт з Долини.

Курієр п. Михайло Грицей, секретар філії Сільського Господаря, подає:

2. листопада ц. р. під проводом пор. Щирби, чет. Гладія, о. курата Притуляка і чет. Стисловича народня міліція заняла іменем Української Національної Ради всі державні уряди. Староство обняв адвокат др. Северин Данилович. Ведення почти віддано п. Поповичеві, дотеперішньому управителеві почти в Мізуні. Суд обняв секретар суду Коростецький, а податковий уряд Вінюк, повітову раду контрольор Грицей, а управу міста бурмістр др. Михайло Пачовський. Залізничий двірець обсадили українські війська, подібно як і всі касарні і військові маґазини. У військових маґазинах находяться провіянти, мундури, чоботи і т. п. в приблизній вартости щонайменше 2,000.000 К. Жандармерія в українських руках. Командант жандармерії Чех, прихильний українській справі. Всі уряди державні і автономні перенято враз з касами. Скільки готівки находиться в касах, ще не обчислено. Для міста Долини необхідні: офіціянтка почтова, телефоністка та зелізничник-начальник стації. В місті і цілім долинськім повіті спокій і порядок. В долинськім повіті є в трьох селах по сто кількадесять Мазурів, в самім лише Рівнім є около 300 Мазурів і то узброєних. В Долині є коло 200 узброєних українських вояків, в тім 25 ґімназіяльних студентів. Маємо 3 скорострілн. Амуниції не маємо, післали по неї до Станиславова.

Звіт з Винник (пов. Львів).

Дня 1/XI. рівночасно з проголошенням української держави відбулися у Винниках збори Українців, на яких вибрано повітовим комісарем проф. Пилипа Миська і він обняв з днем 1. падолиста верховну владу у винницькім (судовім) повіті. Комісаріят зарядив переняття урядів та військових інституцій на річ Української Держави і перевів орґанізацію війська в цілім повіті. Секретарем комісаріяту іменований Володимир Домазар, урядовцем Василь Дверій. При комісаріяті утворився повітовий харчевий уряд з Евгеном Гавришем на чолі.

Мисько

Український повітовий комісар

Звіт з Львівщини.

Каранович Іван, емісар УНР. реляціонує:

Обїхав Городиславичі, Гаї, Чижиків, Підберізці і інші села коло Винник. Всюди вибрано громадських комісарів і прибічний комітет. В харчевих справах треба зарядити примусові реквізиції, добровільно тяжко щось стягнути. Якийсь військовий відділ зрабував в дворі в Чижикові убрання і біля. Дано знати місцевому комісареві і часть відобрано. Командант був в стрілецькім однострою, а мужва Мадяри і Німці. Вносить, щоби на (около) 5 сіл установляти окружних комісарів з учителів, жандармів і т. п., щоби могли мати екзекутиву та щоб лиш ті могли заряджувати реквізиції засобів поживи.

Звіт зі Щирця (пов. Львів).

Принагідний звіт Миколи Опоки:

Від 1. листопада ц. р. всі державні уряди находяться в українських руках, отже суд, почта, залізниця, податковий уряд і жандармерія. На почті усунено начальника почти Поляка, а передано управу почти Українцеві. Залізницю веде начальник Українець. Все військове майно находиться в наших руках. Понад 200 вояків зложило присягу на Українську Державу. Повітовий окружний військовий комісаріят оголосив мобілізацію від 18 до 45 літ і виконує її під строгим військовим примусом. Військовим комендантом є поручник Василь Тибінка, який має до розпорядження кількох старшин з сусідних сіл. Окружним комісарем був кілька днів Володимир Могильницький, але він уступив ізза своєї надто великої компромісовости, а комісарем став директор школи Малицький. При комісарі є зорґанізована прибічна рада під проводом о. Білинського з Гуменця. Харчевий уряд функціонує справно і люди згідні давати харчі, яких треба. В цілім повіті спокій, інтерновано лише одного Поляка судовика. Додам, що і в Миколаїві н/Дн. перейшли також всі державні уряди і влада в українські руки і все функціонує справно. Зі Щирця і Миколаїва н/Дн. відійшов вже один відділ війська на поміч до Львова під проводом хорунжого УСС. Миколи Опоки.

Звіт з Рудок.

Курієр, студ. теольоґ. Василь Добровольський здає слідуючий звіт:

Дня 2. падолиста заняли українські відділи під проводом посла о. Стефана Онишкевича залізничий двоpець та всі уряди. Повітовим комісарем є адвокат др. Марітчак, військовим командантом поручник Зенон Кульчицький. В повіті спокій, лиш в Гошанах ограблено двір після злого обходження властителя зі селянами. Жиди йдуть з Українцями. Всюди кипить горячкова орґанізаційна праця, орґанізується військо, охочих є богато, брак лише зброї і муніції. Уряди виконують владу в імени Української Держави.

Курієр, Петро Голінський, укінчений богослов дня 11. падолиста 1918 додатково подав з Рудок:

Поляки заховуються провокуючо. Польська інтеліґенція бунтує селян особливо Поляків до опору проти української влади. Мобілізація заряджена. Покликується під зброю всіх здібних у віці від 18 до 30 літ. Населення радо сотками зголошується до бранки. Жандармерія зложена з активних Українців жандармів помагає дуже радо. Харчів доволі. Заряджено орґанізацію харчевих припасів, надвижку перешлеться до диспозиції головній Українській Харчевій Управі у Львові. В повіті спокій, лиш в селі Гошанах у дідича Янка знайдено зброю і амуніцію, яку жандармерія з Хишевич сконфіскувала. Дідич Янко втік до Самбора, полишаючи двір на двох жінок, яким не заплачено. Вони по його втечі з полоненими Італійцями кинулись рабувати двір. Однак повітовій владі удалося в час здержати ексцеси. Обійшлося без більшої шкоди. Про удержання порядку стараються самі селяни.

Звіт з Комарна (пов. Рудки).

Місцева орґанізація в Комарні зорґанізувала збройний відділ, розброїла дня 1. падолиста більший відділ чужинецького війська в Кліцку, здобула в той спосіб більшу скількість оружа та муніції і розброїла жандармерію в Комарні та всі дооколичні постерунки. Повітовим комісарем назначено адвоката д-ра Коса, посадником міста Українця Дмитра Ольхового. Комендантом залоги є поручник Мартинюк, який приготовляє загальну мобілізацію повіту. Зорґанізовано міліцію, яка повнить службу безпеченства. Давні русофіли ідуть разом з нами проти Поляків. Жиди відносяться прихильно до перевороту і беруть участь в громадському життю.

Звіт зі Сокаля-Белза.

Дотеперішний стан в окрузі Сокаль-Белз від часу перевороту змінився в той спосіб, що з огляду на великий обсяг повіту Сокаль-Белз на сесії комісарів за взаїмною згодою виділено повіт Белз в осібну експозитиру і вибрано помічним комісарем суддю Гісовського на округ Белз з тим, що військові справи мають підлягати комісареві зі Сокаля, зглядно тамже військовій команді. В справах політичної і загальної ваги має Гісовський здавати щотижня справоздання. Цей поділ був пожаданий тимбільше, що сокальська орґанізація не була в силі опанувати далеких сіл і в них доси пиняво йшла орґанізація під кожним оглядом.

Що до орґанізації в повіті Сокаль, то цілу адміністрацію пущено в рух, комісарі сходяться на сесії що дві неділі, порішено найактуальніші справи, як справу опалу, усталення цін, орґанізацію міліції на лад січової орґанізації. Щодо цеї останньої, то на чолі її стоїть Драґан, бувший орґанізатор »Січей« як кошевий і 2 осаули, які мають задачу їздити і орґанізувати села. Щодо них, то військовість боїться їх діяльности, щоби не тягнули богато до міліції (яка зрештою має повнити службу без зброї) і в цей спосіб для демаґоґічних цілей не ослабляли сили орґанізуючоїся армії.

Щодо обняття урядів, то майже всі Поляки поусувалися, або взяли відпустки (як в старостві), — в суді урядують, бо начальником є Українець. Шкільні справи полагоджено в той спосіб, що віддано управу ґімназії проф. Біленькому, народні школи проф. Банахові зі згляду на ренеґацтво дотеперішнього інспектора Стефанціва, хоч цей зголосився до служби і його принято, але провід має Банах.

Щодо ратункової акції для попалених сіл, знищених війною (особливо 5 сіл надграничних, які щойно вернули), то управа повіту мусить завчасу подбати про запаси збіжа, бараболь для них і в тій цили думає звернутися до дворів о поміч, це зрештою також в їх інтересі, щоби охоронитися перед большевизмом. Най дадуть завчасу.

Щодо військових справ, то під проводом сотника Охрима праця пішла вперед, так що одну сотню вислалося до Львова і 15 фір з харчами. В останніх днях з причини номінацій і інших особистих справ прийшло до непорозуміння між Шалинським а Охримом і часть старшин просто не слухає Охрима, відпускають асентерованих людей на власну руку до дому і вже вкралася дезорґанізація, якої наслідком є це, що вояки дезертирують. Думаємо, що Військовий Секретаріят з огляду на те, що Сокаль є граничним повітом, вгляне в це і заведе дисципліну, висилаючи когось на розвіди або в інший спосіб.

Щодо воєнної позички, податків всіляких, від тютюну і т. д. пускається в рух все можливе, щоби здобути гроші, бо інакше все сгане.

Що зробити з бувшим старостою зі Сокаля Жачком? Його касові книги не в порядку, одна бракує і визнатися ніхто не може; він зі Сокаля усунувся і мешкає під дозором в Жовкві; рахунки з ним списалося, що можна було, бо претенсій ріжних приватних вірителів до нього богато і то на грубі тисячі. Він вів інтереси ніби приватно ніби публично для уряду, достарчав для Кракова, Варшави полотна, зареквіровані австрійськими військами на Волині та відпродані Жидам. Про вислід доходжень з ним донесемо і чи не добре булоби його спровадити до Львова і замкнути.

Ждемо всі з тугою, коли раз Львів буде вільний.

Що слати у Львів? Просимо машин, а харчу буде в нас доволі. Щодо людей, то наразі слабше, бо організація в ході.

Евген Тисовський
Народний комісар.

‡

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Ілярій Тиморуґ

В дні 1 травня ц. р. помер передвчасно у Відні старшина У.Г.А. Ілярій Тиморуґ, що занедужавши перед кількома місяцями тяжко на нирки, виїхав з Буковини на лічення до наддунайської столиці, де й скосила його люта смерть. Покійний походив з Кадобівців, скінчив у Чернівцях IV. (колись українську) ґімназію, а підчас вел. війни попав до італійського полону, де хорував тяжко на червінку. Після розвалу Австрії вступив у ряди У.Г.А., з якою перебув усю її долю й недолю. Повернувши з нашої війни домів, слабуввв на тиф, а після виздоровлення виїхав до Відня, де скінчив торговельну академію і де брав живу участь у студ. житті. Колиж вернув з Відня домів, був довший час без посади, а коли її нарешті дістав, занедужав небавком знову і ця недуга, не зважаючи на всі старання родини, довела його до могили. В. Й. П.!

Спільна могила стрільців поляглих в боях під Львовом в селі Лисиничі. Світлина з 1925 р. Тепер могила висипана на 1 м. високо і оправлена. Оправленням могили занявся б. хор. У.Г.А. Володимир Бубела з Лисинич.

Василь Кузьмин, пор. У.Г.А.

Дня 17. січня 1924 р. помер в українському військовому таборі в Йозефові в Ч. С. Р. поручник У.Г.А. Василь КУЗЬМИН.

Він прийшов на світ 1890 р. у селянській хаті в Олеші, товмацького повіту, у Східній Галичині. Після укінчення ґімназійної науки в Станиславові відбув абітурієнтський курс торговельної академії у Відни та вчився на правничому виділі львівського университету.—

З вибухом світової війни розпочав військову службу як однорічний доброволець при б. австр. 58. п. п. і вже небавом звернув на себе увагу зверхників та товаришів своєю небуденною талановитістю, сильним і прямолінійним характером, тверезим розумом та притягаючою товариською огладою. Завдяки своїм незвичайним прикметам одержав Покійник приділ перекладчика при команді одного німецького (пруського) корпусу. Вернувши відтак з як найкращим свідоцтвом до своєї частини, був довший час командантом скорострільної сотні на російському боєвищі, а згодом приділено його до служби при булаві б. австр. 11 пішої дивізії, що стояла тоді в Одесі. Як особистий прибічник команданта дивізії, а заразом перекладчик, став Покійник посередником між тодішньою українською владою і населенням та австрійським командуванням. При виконуванню цього важного завдання руководився Покійник піднеслою любовю до всего рідного та питомим йому тактом і через те зєднав собі серед широких кругів українського громадянства щиру прихильність та загальну пошану. —

Після перевороту вступив до Української Галицької Армії. На внесок одного булавного старшини, що знав Покійника з часів австрійської служби, покликано його до Начальної Команди У.Г.А. Однак Його почуття народнього обовязку та зрозуміння важности хвилі не могли найти заспокоєння у відносно вигідній службі при Начальній Команді і гнали його на бурхливе боєвище. На усильне прохання Покійника перенесно Його небавом до боєвої частини і приділено до III. Бриґади, як команданта куріня.

У звязку цеї бриґади перейшов пор. Кузьмин як боєвий старшина всю Голгофту У.Г.А. зпід Львова аж по Бершадь на Поділлі. З переходом У.Г.А. до большевиків у лютому 1920 р. приділено Його як старшину для окремих доручень до булави II-го Галицького Корпусу, перестроєного опісля на I. Червону Бриґаду У.С.С.

Після розорушення останків У.Г.А. польським військом у травні 1920 р. перейшов Він з ґрупою ґенерал-четаря Кравса до Чехословаччини та віддав у часі переходу неоцінені прислуги як посередник між командою ґрупи і населенням.—

Не спочав Він і на скитальщині. В Українському Робітничому Таборі в Ліберці працював з повним самовідреченням у культурних установах, а без Його діяльної участи н❜ обійшлася жадна важн'ша нарада в загальних, чи таборово-скитальчих справах. З перенесенням частин У.Г.А. до Українського Військового Табору в Йозефові став Покійник прибічником українського коменданта табору, а відтак Головного Коменданта частин У.Г.А. в Ч.С.Р. Його службова ревність сягала так далеко, що Він не найшов навіть часу на те, щоби в зародку побороти страшну недугу шлункового рака, набуту в часі української визвольної боротьби. І щойно тоді, коли занедбана недуга звалила Його з ніг, взявся її лікувати, одначе нажаль — за пізно. Що правда Його сильний, відпорний орґанізм боровся довший час із цею хоробою, та вкінці уляг їй.—

Загальна любов і пошана, яку зєднав собі Покійник у всіх тих, що Його знали, найшла проречистий вислів у Його похоронах дня 19. січня 1924 р. Був се величавий прояв, у якому крім жителів табору взяли участь численні відпоручники чеськословацьких військових частин та місцевого громадянства.—

Пор. Клим Утриско

(Замісць китиці цвітів на могилу в річницю його смерти).

Йшов до бою о півночі,
Смерть закрила йому очі
Від трьох куль на все..

Не від трьох, а від одної кулі смерть закрила очі поручникові Климові Утрискові.

Саме одинацять літ минає від тієї хвилі, як його не стало між живими.

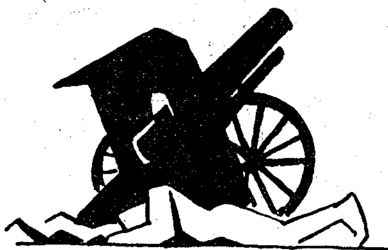
Покійний пор. Клим Утриско родився в Комарні 5. II. 1897 р. і був учителем.

Підчас світової війни як старшина-четар 80 австр. піхотного полку боровся весь час на всяких фронтах, а з вибухом війни польсько-української вертає у рідне містечко Комарно, де орґанізує владу та боєву частину. Коли бої з вулиць Львова перенеслися поза Львів, зорґанізовані Климом Утриском частини, під його проводом ставлять опір противникові під Скниловом та Любінем, де і держались аж до відвороту УГА. Як командант сотні, в курені бл. п. сот. Степанова, стоїть на фронті під стацією Любінь через цілу зиму. Наступи сотні Клима Утриска на ворожі позиції в Любіни малім і Порічу, записались золотими буквами в історії боїв УГА. Слід згадати, що сотня, якою покійний командував, була доволі здеморалізована й некарна і тому доводилось богато працювати, щоби її здисциплінувати, що Покійному вповні удавалось.

При загальнім відвороті УГА. пор. Утриско відступає зі своєю сотнею аж до Ягольниці. Тут нічю з 7 на 8 червня, саме в зелену суботу, скликана була нарада старшин і на цій нараді вирішено негайно почати протинаступ. Поручник Утриско йде попереду наступаючої кольони. Біля цвинтаря, в цегольні, почувся якийсь гамір. Заки можна було розглянутися, скритий в цегольні ворожий відділ дав сальву. Кольона розсипалася. Щойно при збірці стало помітно, що немає команданта, пор. К. Утриска. Вояки думали, що десь припізнився, а коли поручник таки не надходив, полковник Бізанц дав приказ за ним шукати. Найшли його вбитого. Куля поцілила прямо в голову. Лежав обдертий з одягу і без чобіт.

Вбитого забрали стрільці й принесли на кватиру і там вирішили не хоронити в полі, а відвезти в село Лисівці над Серетом, де парохом був його краян, покійний вже тепер о. Вигнанський. Тут 10. VI. по полудні при численній участи духовенства, великому здвигу селян, стрільців і старшин, в'дпроваджено пор. Клима Утриска на лисовецьке кладовище і зложено в глибоку сумну могилу заквітчану квітами Поділля, на якого ланах він склав буйну свою голову.

Марійка Слоньовська

Листа втрат І-ої бриґади УСС. (1919 р.)

подана б. пол. духовником У.С.С. о. М. Карівцем, який недавно повернув з Великої України

(Продовження)

Число	Дата	Полк кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
7	10/10	Госп. сотня Бриґ. УСС. Стр.	**Михайло Федунчак**	1896 Ясенів горішний, п. Косів	10/10 Земський шп У. Н. Р. Фельштин, п. Проск.	гр. кат.	вільний	рільник	12/10 на цвинтарі в Фельштині	тиф		власний санітарний відділ	
8	12/10	Стр. II. с. I. кур I. п. УСС.	**Онуфрій Самота**	1899 Каплинці, п. Бережани	12/10 с. Жердинівка, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	13/10 на цв. в с. Жердинівка	тиф і червінка	Роман Стахура, підхор., Новоселець, сотн.		
9	7/10	Госп. сот. цив. візн.	**Петро Іванило**	1904 с. Черче, п. Рогатин	7/10 в зем. шпит. в Фельштині	гр. кат.	вільний	рільник	9/10 на цв. у Фельштині	тиф			
10	30/9	I. кур. II. с. II. п.	**Василь Стасів**	1900 Нинів дол., п. Долина	Степанівка п. Гайсин, губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	1/10 на цв. у Степанівці	з ран	Верганівський		
11	10/10	I/II. II. сот.	**Михайло Зубко**	1901 Ланчин, п. Надвірна	Під Іван-городом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Сташинський, Василишин		
12	10/10	I/II. II. сот.	**Максим Коблик**	1897 Саджавка, п. Надвірна	Під Іван-городом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Сташинський, Василишин		
13	10/10	I. к. II. п. I. сот.	**Василь Ших**	1901 Ковнець, п. Дрогобич	В лісі під Івангородом, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	11/10	убитий	Дідик, Кобілка		
14	16/10	II. п. I. к. III. с. Ст. стр.	**Михайло Микуляк** с. Андрія	1897 Бучач	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 на цв. в Монастирку	убитий в бою	Кавецький, Ганчарик Микола		
15	16/10	II. п. I. к. III. с. Стр.	**Федь Іваночко** с. Степана	1898 Довге, п. Дрогобич	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 на цв. в Монастирку	убитий в бою	Кавецький, Ганчарик Микола		
16	1/10	I. п. 8 сот. Хор.	**Сидір Михалевич**	1900 Славсько, п. Сколе	Свинарка мала, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	абіт. гім.	1/10 Талалаївка, п. Гайсин	убитий в бою	Михайло Дембінський, ст. стр. Осип Маньків, вістун		
17	16/10	II. п. I. к. Стр.	**Панько Ковба**	1898 Головецько, п. Ст. Самбір	Під Монастирком, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	16/10 остав на поли бою	убитий в бою	Осип Лозинський, ст. дес., Новіка, ст. стр.		

Число	Дата	Полк, кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
18	16/10	II. п. I. к. 1. с.	**Микола Арсієвич** с. Марії	1898 Кавуни, п. Сколе	16/10 під Монастирком, пов. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	6/10 остав на поли бою	убитий в бою	Лозинський, Осип, ст. дес., Лазорук, вістун	власний сан. відділ	
19	30/9 1919	I кур. II п.	**Стась Михайлів**	1899 Лисовичі, п. Долина	30/9 Степанівка, п. Гайсин	гр. кат.	вільний	рільник	Остапівка	убитий	С. Мерганик, дес., Василь Салій		
20	4/9	I пол. I кур.	**Данило Андріяш**	1892 Базар, п. Чортків		гр. кат.	вільний	рільник					

Листопад 1919

Число	Дата	Полк, кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
1	6/11	II. полк.	**Іван Данилюк**	Орелець, п. Снятин	Северинівка, п. Літинський губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	7/11 Северинівка, цвинт.	тиф			
2	7/11	I. п. II. к. Гуц. Сот.	**Володимир Семанюк** с. Ілька	1899 Суботів, п. Станиславів	Северинівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	8/11 Северинівка, цвинт.	запалення легких	Петро Попалюк, ст. дес., Стефан Яремко, стр.	о. Макарій Каровець	
3	15/10	I. к. II. п. Стр.	**Петро Дутка** с. Михайла	1901 Волківці, п. Борщів		гр. кат.	вільний	рільник		убитий в бою		власний сан. в'дділ	
4	19/11	Стр. 7. с. I. п.	**Никола Ґайда** с. Павла	1889 Липиця дол., пов. Рогатин	Северинівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	20/11 Северинівка, цвинт.	тиф	Михайло Тис, дес., Онищук, дес.	власний санітарний відділ	
5	20/11	Булавн. I. п. 7 с.	**Степан Зборовський**	1892 Нижнів, п. Товмач	Северинівка, пов. Літин.	гр. кат	вільний	рільник	21/11 Северинівка, цвинт.	тиф плям.	Михайло Тис, дес. Гриць Максимяк, ст. дес.		
6	19/11	Стр. I. п. 7. с.	**Данило Шевчук**	Ладичин, п. Тернопіль	Северинівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	20/11 Северинівка, цвинт.	тиф плям.			
7	19/11	Стр. I. п. 7 с.	**Стефан Пецовий**	1898 Залуже, п. Борщів	Северинівка, пов. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	Северинівка, цвинт.	тиф плям.			

Грудень 1919

Число	Дата	Полк, кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
1	2/12	дес. I кур. II п.	**Гриць Сташинський**	1898 Борщовичі, п. Львів	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Маруний Пилип, Теранок, дес.	власний санітарний відділ	
2	2/12	стр. I. к. II. п.	**Дмитро Глинчак**	1899 Росохач, п. Чортків	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. как.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Микола Кавка		
3	2/12	стр. I. к. II. п.	**Михайло Драбик**	1900 Михальче, п. Городенка	2/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Пилип Маруний, С. Мерганик, дес.		

Число	Дата	Полк кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
4	4/12	стр. I. к. II. п.	**Томко Гуменюк** с. Філька	1897 Кошляки, п. Збараж	4/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Пилип Маруний	власний санітарний відділ	
5	4/12	стр. I. к. II. п.	**Павло Дяків** с. Стефана	1897 Цішки, п. Золочів	4/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Микола Кавка		
6	4/12	стр. I. к. II. п.	**Федь Лоїк** с. Марії	Боршів, п. Перемишляни	4/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, Пилип Маруний		
7	9/12	стр. I. к. II. п.	**Петро Пліхтяк**	1900 Пістинь, п. Косів	9/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Микола Кавка, С. Мерганик, дес.		
8	11/12	стр. I. к. II. п.	**Осип Ґаєвський** с. Петра	1901 Ласківці, п. Теребовля	11/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Пилип Маруний, С. Мерганик, дес.		
9	11/12	стр. I. к. II. п.	**Петро Голуб** с. Насті	8/II 1884 Лапшин, п. Бережани	11/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Іван Паньків, С. Мерганик, дес.		
10	12/12	Ст. дес. I. к. II. п.	**Лука Пташник**	1892 Заріче, п. Рогатин	12/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.			Браїлів	тиф	Пилип Маруний, Микола Кавка		
11	13/12	віст. I. к. II. п.	**Михайло Яремин**	1901 Лаhчин, Надвірна	13/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Маруний Пилип		
12	9/12	стр. I. к. II. п.	**Франко Кобялка**	1896 Опоки, п. Золочів	9/12 Браїлів, шпиталь, п. Винниця		вільний	рільник	Браїлів	тиф	С. Мерганик, дес., Кавка Микола		
13	15/12	стр. I. к. II. п.	**Микола Зубатий**	1894 Задарів, п. Бучач	15/12 Браїлів, п. Винниця	гр. как.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Маруний Пилип, Кавка Микола		
14	20/12	стр. Бул. сот. Бриг. УСС.	**Михайло Ткачук**	1888 Майдан, середний п. Надвірна	20/12 Браїлів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Браїлів	тиф	Антін Юзьків, ст. стр., Стефан Крисоватий, підх.	о. Анатоль Базилевич, свящ. цивільний	
15	8/12	Чет. I. п.	**Іван Чичилович**	1896 Порудно, п. Яворів, прин. до Кобильниці, пов. Яворів	8/12 В селі Рів, п. Винниця	гр. кат.	вільний	ст. теол.	Рів, на цвинт.	тиф	Евген Чичилович, Карпович Стефан	власний сан. відділ	

Число	Дата	Полк. кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітки
16	16/12	стр. Обоз. Сот.	**Михайло Іжевський**	1899 Гаї смоленські, п. Броди	16/12 Село Рів, пов. Винниця	гр. кат.	вільний	рільник	Рів, на цвинт.	тиф	Карпович Стефан, Млачовський, підхор.	власний санітарний відділ	
17	12/12	Ст. дес. 7 сот. І. п.	**Никола Глущак**	Бордуляки, пов. Радехів	Семаки, п. Винниця, губ. Подільська	гр. кат.	вільний	рільник	Цвинт. в Семаках	тиф	Міський Володимир, Онищук, дес.		
18	9/11	Стр. І. п. І. к.	**Дмитро Притула**	Братківці, п. Стрий	Северинівка, п. Літин. губ. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	10/11 Цвинт. в Северинівці	тиф	Федь Сарамака, віст., Радиш, пор.		
19	20/11	Стр. І. п. І. к.	**Володимир Ратишин**	1902 Львів	Семаки	гр. кат.	вільний	електр. технік	21/11 Семаки	тиф	Теофіль Ярчук, дес., Радиш, пор.		

Січень 1920

Число	Дата	Полк. кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітки
1	22/1	Дес. І. п. ІІІ. к.	**Степан Никифорук**	1895 Джурів, п. Снятин	Баланівка, п. Ольгопільський	гр. кат.	вільний	рільник	23/1 в Баланівці, на цв.		Яків Гладун, бул., Роман Чернець	о. Макарий Каровець, пол. дух. Бригади УСС.	
2	26/1	ІІІ. Бриг. 6. п.	**Н. Н.**	?	Баланівка, п. Олгоп.	гр. кат.			29/1 в Баланівці, на цв.	тиф			Імя і назвиско не знане; не знайдено ніяких документів
3	22/11 1919	Стр. І. п. І. к. 3 с.	**Дмитро Петрович**	1880 Лапшин, п. Бережани	22/11 Семаки, с. с. Северинівка, п. Літинський	гр. кат.	вільний	рільник		тиф	Т. Ярчук, дес., Радиш, пор.	власний сан. відділ	
4	22/11 1919	Стр. І. к. І. п.	**Васнль Сенюк**	24 роки Тяпче, п. Долина	22/11 Семаки, п. Літин.	гк. кат.	вільний	рільник	в Семаках, на цвинт.	тиф	Федь Сарамака, віст., Радиш, пор.		
5	20/12 1919	Стр. І. к. І. п.	**Михайло Волошин**	1900 Оглядів, п. Радехів	21/12 Семаки, п. Літин.	гр. кат.	вільний	рільник	в Семаках, на цвинт.	тиф повор.	Радиш, пор.		
6	2/2 1920	Стр. Кіш УСС.	**Олекса Мазурик**	Викторів, п. Станиславів	2/2 Біланівка стара, п. Ольгоп.	гр. кат.	вільний	рільник	в Біланівці на цвинт.	тиф		о. Макар Каровець	
7	31/1	Козак Сот. Кінн. УСС.	**Іван Максимців**	1884 Кошилівка п. Бібрка	31/1 Тульчин, п. Брацлав. г. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	1/2 на цвинт. в Тульчині	тиф пятн.	М. Ольховий, підхор., Гриньків	санітарн. відділ	
8	20/1	Стр. Мун. Скл. Бриг. УСС.	**Василь Кабин**	5/2 1897 Монастирско, пов. Косів	20/1 Запасна лічниця, Тульчин	гр. кат.	вільний	рільник	20/1 на цвинт. в Тульчині	тиф пятн.	М. Ольховий, підхор., Гриньків		

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Докінчення)

Трильовський, Кирило, д-р.: До Львова. „Український Прапор". Відень, 1914, Ч. 23/25.

Спогади з подорожі з Відня у Східню Галичину в падолисті 1918 р.

Трильовський, Кирило, д-р.: З моїх споминів. Початки стрілецької орґанізації і Боєва Управа. Календар „Червоної Калини" на 1927 р. Львів, 1926, стор. 1—17.

Удовиченко, О., Ґенерал.: Перша боротьба за Київ (1917—1918). „Військова Справа". Париж, 1927/1928, Ч. I, стор. 8—14.

Удовиченко, О., Ґенерал.: Загибель студентського куріня під Крутами. „Військова Справа". Париж, 1928, Ч. 2, стор. 5—8.

Фастовський В.: Трипільська траґедія. (Спогади учасника). Переклад*) В. Кулика. [Харків], 1926, 8⁰, 64 стор. Видання „Державного Видавництва України".

Відноситься до боротьби большевиків з от. Зеленим, літом 1919 р.

Фріш, Роман, сотник: Із днів слави артилерії УГА. (Сторінка до історії 6. гарматнього полку УГА.)

Фріш, Роман, сотник: „Битва під Ліщином". Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 146—150.

Характерник: Згадки з минулого. „Літературно-Науковий Вістник". Львів, 1924 кн. VII/IX, стор. 285—298; — 1925, кн, I, стор. 134—142; — кн. VI, стор. 127—132; — кн. X, стор. 126—131; — кн. XI, стор. 219—229; — 1926, кн. III, стор. 207 215.

Христюк П.: Замітки й матеріяли до історії української революції 1917—1920 р. Том I, Відень, 1921 8⁰, 151 стор. — Том II, [Відень], 1921, 8⁰, 200 стор. — Том III, [Відень], 1921, 159 стор. — Том IV, [Відень], 1922, 8⁰, 192 стор. Видання „Українського Соціольоґічного Інституту".

Цеґельський, Льонгин, д-р.: Після 573 літ прірви. „Українськмй Прапор". Відень, 1919, Ч. 23/25.

Цеґельський, Льонгин, д-р.: Як се було? (Відірвані спогади з часу повстання укр. держави.) „Український Вістник", Ню-Йорк, 1927, Ч. 4.

Ч-ий, С., сотник: Зимою 1919-20. „Український Скиталець". Ліберець, 1921, Ч. 5.

Чорний: З битв о Львів. „Свобода", Джерзи Сити [З. Д. Америки], 1928, Ч. 175—186.

Ч-ч, поручник і О-ий, поручник: Самбірські падолистові дні 1918 р. „Український Скиталець". Ліберець, 1920, Ч. 4.

Ч. В.: Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві. „Табор", воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1928, Ч. 9, стор. 96—100.

Чайковський, Андрій: Осип Струмеляк, хорунжий артилерії УГА. (Спомин). Календар „Черв. Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 82—85.

*) З якої мови перекладено, не зазначено.

[Чорній, сотник СС.:] Готування на велике діло. (Вишкіл С. С. в Білій Церкві.) „Стрілецька Думка". Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

[Чорній, сотник С. С.] Переговори з Німцями. „Стрілецька Думка". Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Відноситься до переговорів С. С. з німецьким ґарнізоном в Білій Церкві в днях 15 і 16 падолиста 1918 в справі невтральности Німців супроти повстання проти гетьмана Скоропадського.

Ш. С.: Санітарний шеф козацького загону ім. Ґонти. (Нарис на основі воєнного записника.) Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 60—62.

Шандрук, П., ґенерал: Бої 3-ої стрілецької залізної дивізії з большевиками під с. Сидоровим над Збручем 19-26-го липня 1920 року. „Табор", воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1923, Ч. 1, стор. 94—III.

Шаповал, Микита: Велика революція і українська визвольна проґрама. (Виклади в Америці). Прага, 1927, 8⁰, 324 стор. Видання „Вільної спілки".

Шміґельська-Климкевичева, Ірина: З моїх споминів (Виїмок з історії коз. загону ім. Ґонти). Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 97—99.

Шміґельська-Климкевичева, Ірина: Низка споминів про отамана Кирила Карася. Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 150—153.

Шостаківський, Петро: Гетьманський Універсал з 16 жовтня 1918 р. (Про станове козацтво). „Поступ", Львів, 1928, стор. 107—111.

Шустикевич, А.: Спомини з Одеси. Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 102—114.

Шустикевич, А., б. пор. У. Г. А.: З останніх боїв. (Осінь 1919 року на Великій Україні). Календар „Червоної Калини" на 1929 р. Львів, 1928, стор. 144—148.

Шухевич, Володимир: Початок українсько-польської війни. Замітки з військового боку. „Український Прапор". Відень, 1919, Ч. 23/25.

Шухевич, Степан, д-р: Спомини з Української Галицької Армії (1918—1920), Частина I, 16⁰, Львів, 1929, 176 стор. — Частина II, 16⁰, Львів, 1929, 176 стор. — Частина III, 16⁰, Львів, 1929, 162 стор. — Частина IV, 16⁰, Львів, 1929, 164 стор. — Частина V, 16⁰, Львів, 1929, 147 стор. Видання „Червоної Калини".

Ш. О.: „Село Наливайки". (Сторінка з Зімового Маршу). „Табор". Воєнно-літературний журнал. [Каліш], 1928, Ч. 8, стор. 64—75.

Щуровський, В., Др.: Спомини з пробування У.С.С. на Наддніпровю в 1918 р. „Літературно-Науковий Вістник". Львів, 1925, Кн. III, стор. 218—228.

Щуровський, Володимир, др.: Українські Січові Стрільці на Запоріжу. Календар „Черв. Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 40—44.

Юркевич, Осип, поручник У.Г.А: З чотирокутника смерти (Спомини про тиф і Різдвяні Свята на Україні 1920 р.) „Український Фармер“, Вінніпеґ, (Канада), 1928, Ч. 2—3.

Яворовський, Евген: Бій під Сиґнівкою. (Уривок із воєнного записника). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 65—69.

Яворовський, Евген: Денікініяда Української Галицької Армії. Популярний нарис. Яворів, 1929, 16°, 32 стр.

Ярий, Ріко, сотник: День слави в історії наших саперів. (Витяг з воєнного дневника 2/III сан. сотні). Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 93—96.

Я(сінчук), Т(еодор): Два документи з листопадових днів. „Рада“, Львів, 1928, Ч. 103/104.

Подано текст двох наказів Начальної Команди Укр. Війська, перший з дня 12.XI, другий з 15. XI. 1918 р. Накази підписані полк. Стефановим.

* * *

З румунської окупації: „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 1—2.

Повстання на Херсонщині проти Скоропадського. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Як переведено злуку? Спогади учасника. „Український Вістник“. Ню-Йорк 1928, Ч. 15.

(На чужих мовах)

Auhagen, Otto, Dr. Prof.: Rückker aus der Ukraine˙ „Ukraine“, Monatsschrift für deutsch-ukrainische Volkswirtschafts - und Kulturpolitik. Берлін, 1819, Ч. 2., стор. 29—40.

Опис повороту з Київа в Німеччину в часі повстання проти гетьмана Скоропадського.

Алексеев, Ив. (Небутов): Из воспоминаній левого есера. (Подпольная работа на Украйне). Москва, 1922, 8°, 52 стор. Видання „Главноштпросвета“.

Антонов, Овсеенко, В., А.: Записки о гражданской войне. Том первый с 6-ю схемами и 17-ю фотографиями. Москва, 1924, 8°, 300 стор.

Ся праця містить дуже багато цінного матеріялу до історії українсько-большевицької війни при кінці 1917 і початку 1918 рр. Автор був Головнокомандуючим Червоної Армії на Україні.

Аршинов, П.: История Махновского движения (1918 до 1921 гг.) Берлін, 1923, 8°, 258 стор.

Автор анархіст і учасник боротьби Махна з Денікіном, Вранґлем і большевиками.

Windischgraetz, Ludwig, Prinz: Vom roten zum schwarzen Prinzen. Берлін, 1920, 8°, 459 стор. Verlag Ullstein, A. C.

Причинки до історії розпаду Австрії. Автор був якийсь час угорським міністром харчових справ. Деякі місця відносяться до справи Сх.-Галичини.

Hindenburg von, маршал: Aus meinem Leben. Ляйпціґ, 1920, 8°, 409 стор. (Verlag von S. Hirzel in Leipzig).

Hoffmann, Max, ґенерал: Der Krieg der versäumten Gelegenheiten. Мінхен, 1924, 8°, 232 стор. (Verlag für Kulturpolitik).

Автор учасник берестьлитовських мирних переговорів.

Gelshorn, K., Lic.: Mit den deutschen Truppen in der Ukraine. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Zusammenbruchs. Кенігсберґ (1921) 8°, 60 стор. (Verlag von Gerhard Pehl).

Gotthein, Georg: Warum verloren wir den Krieg? Штуттґарт-Берлін, 1919, 8°, 94 стор.

До України відноситься уступ 7-ий, де обговорений берестлитовський мирний договір.

Деникинъ, А, И., ґенерал: Очерки Русской Смуты. Томъ I. Выпускъ 1. Крушеніе власти и арміи... Февраль-Сентябрь 1917. Париж. (Року видання не подано), 8°, 183 стор. — Том I, выпускъ 2. Крушеніе власти и арміи. Февраль-Сентябрь 1917. Париж. (Року видання не подано), 8°, 238 стор.

Кассони Б.: Боротьба с Деникинымъ. Москва-Ленінград, 1927, 16°, 62 стор. Видання „Государственное издательство“. Отдел военной литератури.

Kwapiński, Jan: Z moich wspomnień o rewolucji rosyjskiej. Rok 1918. „Robotnik“, Варшава, 1927, Ч. з дня 16. падолиста.

Згадка про підготування повстання проти гетьмана Скоропадського. Польські частини мали взяти участь в ньому.

Lipiński, Wacław: Wśród lwowskich orląt. Варшава, 1928, 8°, 132 стор. Видав „Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy“.

Ludendorff, Erich, ґенерал: Meine Kriegserinnerungen 1914—1918. Берлін, 1919, 8°, 628 стор. (Verlag Mittler und Sohn).

Mączyński, Czesław: Boje lwowskie. Część I. Oswobodzenie Lwowa (1—24 listopada 1918 roku) Tom I. Варшава 1921, 8°, 338 стор. — Część I, Tom II, Варшава, 1921, 8°, 278 стор.

Милюковъ, П., Н.: Исторія второй русской революціи. Томъ первый, выпускъ первый. Софія, 1921, 8°, 248 стор. — Томъ первый, выпускъ второй. Софія, 1924, 8°, 307 стор.

Милюковъ, П: Россія на переломѣ. Томъ I. Париж, 1927, 8°, IX + 400 стор. — Томъ II. Париж, 1927, IX + 281 стор.

Nowak, Karl, Friedrich: Der Sturz der Mittelmächte. Мінхен, 1921, 8°, 435 стор. (Verlag für Kulturpolitik).

Prószyński, Marceli, Dr.: Ze wspomnień listopadowych. „Słowo Polskie“, Львів, 1927, Числа з днів 28 падолиста, 3 і 11 грудня.

Rozwadowski, Tadeusz, gen. broni: Przygotowania do odsieczy Lwowa. Garść wspomnień osobistych z listopada 1918 roku. „Słowo Polskie“, Львів, 1927, Ч. 330.

Sopotnicki, Józef, podpułkownik: Kampanja polsko-ukraińska. Doświadczenia operacyjne i bojowe. Львів, 1921, 8°, 139 стор. Видала „Spółka Nakładowa „Odrodzenie“.

Czernin, Ottokar, (граф): Im Weltkriege. Берлін, 1919, 8°, 428 стор. (Verlag Ullstein A. C°).

Schwarte, M: Der grosse Krieg 1914—1918. Tom V. (Der österreichisch-ungarische Krieg. — Збірна праця). Ляйпціґ, 1921, 8°, 674 стор.

Про Україну в уступі „Die Zeit der Friedensschlusse im Osten«.

* * *

Разложение арміи в 1917. году. Подготовлено к печати А. Є. Какуриным. С предисловием Я. А. Яковлева. (Центрархив — 1917 год в документах и материялах). Москва - Ленінград, 1925, 8°, VIII + 190 стор. Видало: „Государственное Издательство“.

Ursachen des Zusammenbruchs. Gutachten des Obersten a. D. Schwertfeger, des Generals der Infanterie a. D. von Kühl und des Geheimrats Professor Hans Delbrück. Берлін, 1923, 8°, 243 стор.

Про Україну стор. 152—168. Ся праця це офіціяльне видання німецької парляментарної комісії (комісія 4-та, підкомісія 12-та), яка мала розслідити причини мілітарного розгрому Німеччини в 1918 році.

Безіменні статті і книжки.

Берестейський мир. З нагоди 10-их роковин 9. II. 1918 — 9. II. 1928 р. Спомини та матеріяли. Зладив і попередив вступом І. Кедрин. Львів-Київ, 1828, 8°, 320 стор. (Зміст цього збірника: 1) І. Кедрин: Бе

рестейський Мир. 2) М. Голубець: Берестє Литовське. 3) Др. Микола Залізняк: Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському. 4) О. Севрюк: Берестейський Мир. 5) В. Винниченко: Мир з Центральними Державами. 6) Ґр. О. Чернін: Берестє Литовське. 7) Ґен. М. Ф. Гофман: Берестейський Мир. 8) Ґен. Е. Людендорф: Мирові переговори у Берестю Литовському. 9) Колін Росс: Звіт. 10) Мировий договір (текст). 11) Тайний договір про Галичину та Буковину (текст).

Десятирічча повстання Дрогобичського пролєтаріяту. „Земля і Воля". Орґан Комуністичної Партії Західної України, 1929, Ч. 1, стор. 8—9.

Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава. „Український Прапор", Берлін, 1928, Ч. 17—20.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З цим числом посилаємо почтові складанки та просимо прислати ними передплату на другий піврік зглядно на третій чвертьрік 1930 р.

Залягаючим передплатиикам вислали ми окремі пригадки, а тут ще раз просимо вирівнати залеглу передплату відворотною почтою.

Це число виходить в подвійнім обємі разом за липень і серпень та коштує поодиноко зол. 2·40.

СПРОСТУВАННЯ ПОХИБОК

В споминах б. п. Івана Андруха, під заг. „Січові Стрільці у корпусі ґен. Натіїва" в Л.Ч.К. Ч. 4 за 1930 р. ст. 6. помилково подано, що Січових Стрільців при 2 Зап. Полку почав збирати бунч. Володимир Савойка. Був це Любомир Савойка, тоді хорунжий С.С. у корпусі ґен. Натіїва.

Др. Евген Ловицький, адвокат, Підгайці, зложив на прес. фонд Л.Ч.К. 5·— дол., за які видавництво складає щиру подяку.

ДО ЗАПОРОЖЦІВ

16 квітня б. р. в Єш (Люксембурґ) помер один з видатніших старшин-запорожців, сот. І. Твардовський. Наш обовязок зберігти його могилу і поставити памятник. Присутні в Єш запоріжці піднялися цієї справи, але не вистарчає засобів. Тому звертаюся до всіх запоріжців з закликом допомогти пожертвами. Гроші слати на адресу: **»A. Tchoub, Ech sur Alzette 25, rue du Clair Chêne. Luxembourg.«**

Полк. І. Дубовий

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 7—8. / Липень-серпень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві